

ALTRUISME TOT RECHT GEKOMEN(1)

door

Luc VAEL

Advocaat aan de Balie te Brussel
Assistent Katholieke Universiteit Leuven
Medewerker Centrum J&I Universiteit Gent

Is de moderne mens ogenschijnlijk moreel slordig? Bestaat altruïsme eigenlijk wel, of is het een louter academische notie die in de praktijk steeds weer wordt overvleugeld door onverschilligheid of egoïsme? Ingevolge het spanningsveld tussen egoïsme en altruïsme wordt het recht geconfronteerd met een eerder complex-delicate belangenafweging. In welke verschijningsvormen en in welke mate manifesteert het altruïsme-fenomeen zich binnen het recht? Treedt het recht tegemoet? Zijn bepaalde verschijningsvormen gereguleerd of reguleerbaar, en bestaat eigenlijk wel een noodzaak tot regulering ervan? Bij de juridische analyse wordt om pragmatische redenen een onderscheid gemaakt tussen drie altruïsme-benaderingen (de neutrale benadering door het recht — de benadering door het recht via negatieve incentives — de benadering door het recht via positieve incentives). Daarbij worden op een exemplarische wijze enkele verschijningsvormen van altruïsme besproken, veelal geïllustreerd met markante „lotgevallen” uit binnen- en buitenlandse rechtspraak.

INHOUD

- I. Proloog: probleemstelling
- II. Altruïsme tot recht gekomen
- III. Interdisciplinaire benadering van het altruïsme-fenomeen met proeve van een definitie
- IV. Juridische incidenties bij altruïsme
  - A. Altruïsme neutraal benaderd door het recht
  - B. Altruïsme benaderd door het recht via negatieve incentives
  - C. Altruïsme benaderd door het recht via positieve incentives
- V. Epiloog: slotbedenkingen

---

(1) De tekst werd op 27 november 1998 in verkorte vorm door de auteur uitgesproken in de Plechtige Zittingzaal van het Hof van Beroep te Brussel als openingsrede tijdens de plechtige openingszitting van het 108ste werkingsjaar van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel.

„Het motief alleen maakt de waarde uit van de daden der mensen, en de belangeloosheid geeft ze hun edelste glans”.

Jean DE LA BRUYÈRE
(° 1645-† 1696)

I. Proloog: probleemstelling

1. Enkele decennia geleden, midden in New York, keerde Kitty GENOVESE huiswaarts omstreeks drie uur 's nachts. Bij aankomst aan haar appartement, werd de jongedame overvallen, mishandeld, verkracht en ten slotte vermoord. Dit dramatisch gebeuren voltrok zich gedurende een dertigtal minuten. De feitelijke omstandigheden zijn evenwel nog tragischer toen naderhand bleek dat honderden mensen in de omringende torenhoge appartementsgebouwen het hulpgeroep hadden waargenomen. Meer zelfs, uit een foto bleek dat minstens 38 appartementsbewoners voor hun vensterraam het triest gebeuren hadden aanschouwd. Evenwel greep niemand in. Zelfs niemand getroostte zich de luttele moeite om de politiediensten telefonisch te alarmeren.

2. De tragiek van deze omstandigheden trok de bijzondere aandacht van verschillende Amerikaanse sociologen, psychologen, moraalfilosofen en juristen. Tijdens het interdisciplinair debat werd in essentie onderzocht waarom niemand van de getuigen de reflex had gehad om rechtstreeks of onrechtstreeks in te grijpen(2). Is de moderne mens ogenschijnlijk moreel slordig(3)? Bestaat altruïsme eigenlijk wel, of is het een louter academische notie die in de praktijk steeds weer wordt overvleugeld door onverschilligheid of egoïsme? Als het recht inderdaad de spiegel is van de maatschappij, is de juridische bevraging in deze aangelegenheid zonder meer evident.

II. Altruïsme tot recht gekomen

3. „*Altruïsme tot recht gekomen*”. De titel heeft een dubbele betekenis.

---

(2) RATCLIFFE (ed.), *The Good Samaritan and the law*, Chicago, Anchor Books, 1966, 541 p.

(3) SCHOORDIJK, H.C.F., *De verbintenis uit en de verplichting tot altruïsme*, Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1987, nr. 1, p. 39 (zie tevens nr. 13, pp. 50-51).

In de eerste betekenis laten we altruïsme „*tot zijn recht komen*”. Globaal beschouwd genoot het fenomeen binnen de disciplines van de rechtstheorie en de rechtssociologie reeds aanzienlijke aandacht. Eén en ander wordt vanzelfsprekend verklaard door de karakteristieke raakvlakken met moraalfilosofie en antropologie. Evenwel wordt het belang ervan binnen de overige juridische disciplines *ogenschijnlijk* onderbelicht. Het altruïsme-fenomeen wordt hierbij dan ook onder de verhoogde aandacht gebracht. We laten het m.a.w. tot zijn recht komen.

In de tweede betekenis laten we altruïsme „*tot recht komen*”. Daarbij worden de juridische incidenties van het altruïsme-fenomeen van naderbij bekeken. In welke verschijningsvormen en in welke mate manifesteert het zich binnen het recht? Treedt het recht tegemoet? Zijn bepaalde verschijningsvormen gereguleerd of reguleerbaar, en bestaat eigenlijk wel een noodzaak tot regulering ervan?

Alvorens de juridische incidenties van naderbij te bekijken, richten we eerst onze aandacht op het begrip „*altruïsme*”. Wat verstaan we hieronder?

III. Interdisciplinaire benadering van het altruïsme-fenomeen met proeve van een definitie

4. Het begrip „*altruïsme*” wordt terminologisch omschreven als „*het laten bepalen van zijn handelwijze door de belangen van anderen*”(4). De meest gangbare synoniemen in ons algemeen taalgebruik zijn o.m. „*onbaatzuchtigheid*” en „*onzelfzuchtigheid*”.

Vanuit historisch oogpunt is het begrip „*altruïsme*” eerder recent: de positivistische filosoof Auguste COMTE introduceerde dit neologisme in de 19de eeuw. Hij versmolt het Latijnse „*alter*” (ander[e]) met het Franse „*autrui*” (andere), en poneerde het als de tegenovergestelde begripscategorie van de begripscategorie „*egoïsme*”.

Voor een filosofische benadering van het altruïsme-fenomeen, kan naar ons oordeel nuttige inspiratie worden geput uit het leerstuk inzake de existentiële fenomenologie. Binnen dat modern filosofisch denken van o.m. HUSSERL, HEIDEGGER en SARTRE wordt bijzondere

---

(4) *Van Dale's groot woordenboek der Nederlandse taal*, Utrecht/Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 1995, p. 169.

aandacht besteed aan de zgn. „*intentionaliteitsleer*”(5). Volgens die strekking wordt de intentionaliteit van het bewustzijn begrepen als de betrokkenheid van de gehele mens op de wereld en de anderen. Die betrokkenheid is het „*wezen*” zelf van het mens-zijn. De wereld als correlaat van de menselijke betrokkenheid.

Welnu, het altruïsme-fenomeen heeft affiniteiten met deze intentionaliteitsleer. Altruïsme zou naar ons oordeel kunnen worden gedefinieerd als „*de subjectieve betrokkenheid op het andere dan zichzelf, zonder een determinerend eigenbelang*”. Bij deze proeve van een definitie bemerken we twee onderdelen.

Het eerste onderdeel reflecteert de essentie van de intentionaliteitsleer: „*de subjectieve betrokkenheid op het andere dan zichzelf*”. Men kan subjectief betrokken zijn op een object (het andere), op een subject (de andere) of op een hogere moreel-zinnelijke kracht of waarde (het Andere). Het tweede onderdeel van onze altruïsme-definitie beklemtoont het cruciaal karakter van het motief van het handelen: „*zonder een determinerend eigenbelang*”. Inderdaad, in geval eigenbelang het determinerend *animus* is tijdens het stellen van een handeling, kan die handeling bezwaarlijk als altruïstisch worden gekwalificeerd. Vandaar de relevantie van het *animus*-criterium(6).

5. De vraag of een volkomen belangenloze handeling bestaat, is naar ons oordeel weinig functioneel-relevant. Voor de altruïsme-beoordeling van een handeling dient immers te worden nagegaan of het eigenbelang al dan niet *determinerend* was voor het stellen van de handeling. In geval er een subjectieve betrokkenheid is op het andere dan zichzelf, zonder enigerlei eigenbelang, is er in ieder geval altruïsme. De vraag naar het bestaan van een volkomen door eigenbelang beheerste handeling, is om dezelfde reden evenzeer weinig functioneel-relevant. Een dergelijke handeling is immers hoedanook geen

---

(5) „*Etre, dit Heidegger, c'est être-dans-le-monde. Comprenez cet 'être-dans' au sens de mouvement. Etre, c'est éclater dans le monde, c'est partir d'un néant de monde et de conscience pour soudain s'éclater conscience-dans-le-monde. Que la conscience essaye de se reprendre, de coïncider enfin avec elle-même, tout au chaud, volets clos, elle s'anéantit. Cette nécessité pour la conscience d'exister comme conscience d'autre chose que soi, Husserl la nomme 'intentionnalité'*” (SARTRE, J.-P., *Situations*, Parijs, 1947, pp. 31-33).

(6) In de marge hiervan kunnen we ons afvragen of er motiefloze handelingen bestaan. M.a.w. een bewuste volkomen afwezigheid van eender welk belang (noch eigen, noch andermans). Het roept de gedachte op van de zgn. „*acte gratuit*” zoals beschreven door de Franse filosoof GIDE. Naar ons oordeel is het een fictie. Bewust motiefloos handelen is immers een *contradictio in terminis*. Onbewust motiefloos handelen, is daarentegen wel mogelijk. Men kan hierbij denken aan rechtssubjecten die op het ogenblik van hun handelen over een verstoord wilsvormen beschikken (m.b. geestesgestoorden, personen onder invloed van verdovende middelen, enz.). Aangezien er bij motiefloos handelen geen subjectieve betrokkenheid is op het andere dan zichzelf, kan er naar ons oordeel in dat geval dan ook geen sprake zijn van altruïsme.

altruïsme. De vraag of er daadwerkelijk handelingen bestaan die worden gesteld zonder een *determinerend* eigenbelang is daarentegen wél pertinent voor de altruïsme-beoordeling. Daarmee wordt immers de vraag gesteld of altruïstische handelingen eigenlijk wel bestaan.

6. Interessant zijn in dat opzicht de bevindingen die sommige natuurkundige wetenschappers dienaangaande wereldkundig hebben gemaakt. Zo werd het altruïsme-fenomeen grondig onderzocht door Richard DAWKINS, een hoogleraar zoölogie verbonden aan de Universiteit van Oxford. In zijn opmerkelijke monografie „*The Selfish Gene*” verduidelijkt hij dat egoïsme bij mens en dier genetisch bepaald is, en dat ogenschijnlijk altruïstische handelingen eerder verborgen vormen van determinerend egoïstisch handelen zijn. *Altruïsme als verborgen egoïsme*(7). De vogel die uitvliegt om zijn soortgenoten te waarschuwen voor een naderende roofvogel, en die hierdoor riskeert te worden aangevallen, doet dit uit eigenbelang. De bij die zichzelf doodt door met haar angel een agressor te steken die de bijenkorf bedreigt, doet dit evenzeer uit eigenbelang(8). Maar DAWKINS besluit met een hoopvolle boodschap: de mens is het enige aardse *species* dat via zijn intellectueel vermogen in staat is om te rebelleren tegen de genetisch bepaalde gang van zaken(9).

7. Vanuit juridisch oogpunt kan in dat kader een verband worden gelegd met de rechtseconomische benadering („*law & economics*”)(10). Volgens die discipline is het rechtssubject als „*homo oeconomicus*” steeds begeesterd door het nastreven van zgn. „*allocatieve efficiëntie*”. Daarbij bedoelt men met „*allocatie*” de aanwending van schaarse goederen. Met „*efficiëntie*” bedoelt men doelmatigheid, het bereiken van een gegeven doelstelling met de inzet van een minimum aan middelen, of een maximale prestatie met behulp van de

(7) DAWKINS, R., *The Selfish Gene*, Oxford/New York, Oxford University Press, 1989, 352 p.

(8) DAWKINS, R., *o.c.*, pp. 166-188.

(9) DAWKINS, R., *o.c.*, pp. 234-266.

(10) Voor een algemene inleiding tot de rechtseconomische benadering: zie vooral HOLZHAUER, R., *et al.*, *Rechtseconomie* [themanummer], Nijmegen, Stichting Ars Aequi, 1990, 202 p. (overdruk uit *Ars Aequi*, 1990, pp. 603-804) alsook VAN VELTHOVEN, B.C.J. en VAN WIJCK, P.W. (eds.), *Recht en efficiëntie — Een inleiding in de economische analyse van het recht*, Deventer, Kluwer, 1997, 424 p. Voor een kritiek op die benadering: zie KRUIHOF, R., „Leven en dood van het contract”, *R.W.*, 1985-86, kol. 2731-2768 (zie i.h.b. nrs. 19-21, kol. 2760-2767), met kritische repliek bij VAN DEN BERGH, R. en HEREMANS, D., „Over krommen en rechten — Een reactie op de kritiek van KRUIHOF ten aanzien van de economische analyse van het recht”, *R.W.*, 1986-87, kol. 1649-1668, en ten slotte met naschrift bij KRUIHOF, R., „Naschrift”, *R.W.*, 1986-87, kol. 1669-1680.

gegeven middelen(11). Bij consequente toepassing van die benadering is het bestaan van altruïsme *ipso facto* uitgesloten. Immers, met het stellen van een ogenschijnlijk altruïstische handeling, zal het rechtssubject in essentie steeds een persoonlijk-gerichte economische efficiëntie nastreven. Het *quod plerumque fit* van de strekkingen binnen de rechtseconomie is dan ook van oordeel dat eigenbelang het determinerend oogmerk is van het rechtssubject(12).

Het moraalfilosofisch equivalent van deze discipline vinden we enigszins terug bij de leer van het „*prudentialisme*” of „*ethisch egoïsme*”. De enige fundamentele plicht van het individu is volgens die leer het voor zichzelf zoveel mogelijk „*goed*” te realiseren, d.w.z. zijn eigenbelang zoveel mogelijk te behartigen. De Britse filosoof HOBBS wijdde er zijn vermaarde „*Leviathan*” aan: „*homo homini lupus*”: de mens is een wolf voor zijn medemens(13).

8. Betreffende zelfgerichtheid besluit de Duitse filosoof HEGEL dat het zelfbewustzijn slechts zijn bevrediging vindt in een ander zelfbewustzijn(14). HEGEL illustreert de intersubjectieve relatie a.d.h.v. de dialectiek van heer en slaaf. De erkenning door de andere vervult daarbij een cruciale rol. De Franse psycho-analist LACAN schreef later: „*le désir de l'homme, c'est le désir de l'autre*”. Zoals bekend heeft deze zin een dubbele betekenis. Enerzijds bedoelt LACAN dat het uiteindelijke verlangen van de mens een verlangen is naar de andere. Anderzijds kan de zinssnede „*le désir de l'autre*” tevens worden begrepen als een verlangen om door de andere verlangd te worden. De Britse filosoof JAMES noteerde in gelijkaardige zin: „*A man has as many selves as there are individuals who recognize him*”.

Volgens de opvatting van de existentiële fenomenologie bereikt het menselijk *existeren* slechts zijn voltooiing in het *openstaan* op de andere mens. De fenomenologie slaagt er evenwel niet in om de eigenheid van de intermenselijke relatie aan bod te laten komen. Steeds weer gaat men uit van het eenrichtingsverkeer in de relatie tussen het „*ik*” en „*het andere*”. De sleutel voor de inschatting van de

---

(11) X., „*Begrippenlijst*”, in HOLZHAUER, R., *et al.*, *Rechtseconomie* [themanummer], Nijmegen, Stichting *Ars Aequi*, 1990, p. 201 (overdruk uit *Ars Aequi*, 1990, p. 803).

(12) Voor een overzicht van de scholen binnen de rechtseconomie: zie TEIJL, R. en HOLZHAUER, R., „*Pluriformiteit in de rechtseconomie: een verkenning van scholen*”, in HOLZHAUER, R., *et al.*, *Rechtseconomie* [themanummer], Nijmegen, Stichting *Ars Aequi*, 1990, pp. 15-29 (overdruk uit *Ars Aequi*, 1990, pp. 617-631).

(13) HOBBS, T., *Leviathan*, Londen, Dent, uitgave 1965.

(14) HEGEL, G.W.F., *Phänomenologie des Geistes*, 1807, uitgave Meiner [1952], p. 141; zie CLOOTS, A., *Fundamentele filosofie*, Antwerpen, UFSIA, 1988, p. 89 *et seq.*

intersubjectieve relatie, kan naar ons oordeel worden gevonden bij het gedachtengoed van de Joods-Franse filosoof LEVINAS. Bij LEVINAS is de ontmoeting van mens tot mens wezenlijk de erkenning van de zichzelf openbarende „alteriteit” (van de andere)(15). Binnen de relatie tussen het „ik” en „het andere” kan het initiatief dus evenzeer uitgaan van „het andere”. LEVINAS verwijst hiertoe naar de metafoor van de zelfmanifestatie van het gelaat: tijdens het „face à face” richt het geweten in al zijn naaktheid een appèl en een eis tot het subject(16).

9. De relevantie voor de rechtspraktijk van deze ogenschijnlijk louter academische problematiek kan treffend als volgt worden geïllustreerd. Enkele decennia geleden reed een vrachtwagenbestuurder op een weg in Duitsland aan een snelheid van ongeveer 60 km/u. Hij bemerkte voor zich drie fietsende schoolkinderen van zeer jonge leeftijd. Op het ogenblik dat hij tot op zeer korte afstand was genaderd, week het laatst fietsende kind plots vervaarlijk uit in de richting van de rijbaan. Het knaapje dreigde te worden overreden door de vrachtwagen. De vrachtwagenbestuurder reageerde evenwel snel, en week uit. Tijdens het uitwijkmaneuver reed de vrachtwagen tegen een boom en kantelde. Het verkeersongeval resulteerde in een gewonde vrachtwagenbestuurder en een zwaar beschadigde vrachtwagen. Het knaapje bleef ongedeerd. Een Duitse rechtsinstantie oordeelde dat de vrachtwagenbestuurder de belangen van het kind had gediend, en willigde aldus de zaakwaarnemingsvordering in(17).

Binnen de Duitse rechtsleer rezen evenwel merkwaardige bedenkingen bij deze altruïsme-genegen interpretatie(18). De hamvraag rees welk het determinerend motief was geweest voor het uitwijkmaneuver van de vrachtwagenbestuurder: was dit inderdaad altruïsme, zoals de rechtsinstantie had geoordeeld, of was er niet eerder een determinerend eigenbelang?

Het is *altruïsme* indien de vrachtwagenbestuurder de fysische integriteit van het kind onvoorwaardelijk wenste te vrijwaren, ongeacht een persoonlijk-gerichte economische afweging. Het is daarentegen *determinerend eigenbelang* indien het uitwijkmaneuver in essentie

---

(15) Het andere manifesteert zich op een onherleidbare wijze; het zich aandienen is een epifaan gebeuren, „une expérience absolue”.

(16) LEVINAS, E., *Totalité et Infini — Essai sur l'extériorité*, Den Haag, Mouton, 1961 (de eerste woorden bij de zelfmanifestatie zijn: „U zal niet doden”).

(17) BGH, 21 november 1962, *Jur. Zeit.*, 1963, p. 547.

(18) FRANK, R., „Die Selbstaufopferung des Kraftfahrers im Straßenverkehr”, *Jur. Zeit.*, 1982, pp. 737-744.

was ingegeven door een persoonlijk-gerichte economische afweging: m.b. de afweging tussen de kostprijs voor zichzelf van de gevolgen van het uitwijkmaneuver *versus* de kostprijs voor zichzelf van de gevolgen van de aantasting van de fysische integriteit van het kind.

Welnu, binnen de rechtseconomie zal redelijkerwijze worden geoordeeld dat in dit geval in hoofde van de vrachtwagenbestuurder het eigenbelang determinerend was, en dat de zaakwaarnemingsvordering dan ook *ipso facto* diende te worden afgewezen. LEVINAS indachtig kunnen wij ons niet verzoenen met dat standpunt. Het plots uitwijken van het kind resulteerde in de zelfmanifestatie van „*l'autre*”: „*le visage signifiant me rappelle à mes obligations et me juge*”. De gerechtigheidsaanspraken zijn onvoorwaardelijk; persoonlijk-gerichte economische afwegingen zijn op dat ogenblik van ondergeschikt belang.

Vaak zal dienaangaande door rechtseconomen worden gerepliceerd dat in hoofde van de (vermeende) altruïst, de *persoonlijke morele voldoening* die voortvloeit uit het stellen van een altruïstische handeling, het determinerend belang zal zijn voor het stellen van die handeling. Volgens dat standpunt wordt de handeling dus in essentie gesteld om bijv. de dankbaarheid van de begunstigde waar te nemen, of omdat de handeling een persoonlijke morele geruststelling teweegbrengt in hoofde van de (vermeende) altruïst. Van de handeling *kwantificeert* men m.a.w. het *moreel resultaat* in hoofde van de (vermeende) altruïst, en kwalificeert men het als determinerend eigenbelang.

Evenwel overtuigt dit rechtseconomisch argument ons al evenmin. De persoonlijke morele voldoening die we ondervinden bij het stellen van een altruïstische handeling laat niet toe om tot een zelfgerichte motivatie te besluiten. Veronderstel de hypothese van een kind dat door het ijs zakt en een getuige begeeft zich op het ijs in een poging om het kind alsnog van de gewisse verdrinkingsdood te redden, dit op gevaar af zijn eigen leven hierbij in te schieten. Welnu, het resultaat van de ondernomen reddingshandeling is irrelevant voor de altruïsmebeoordeling. Voor de altruïsme-beoordeling van een handeling dienen we ons immers te plaatsen op het ogenblik van het stellen van de handeling, veeleer dan op het ogenblik waarop de handeling volbracht is. Een ongunstige afloop zal geen afbreuk doen aan het altruïstisch karakter van de reddingshandeling. In geval van welslagen handelde de hulpverlener niet omwille van die persoonlijke morele voldoening op zich, maar komt de persoonlijke morele voldoening achteraf omdat het doel gerealiseerd werd, m.b. het succesvol helpen van het hulp-

behoevende kind. De persoonlijke morele voldoening (het moreel resultaat) is dan niet het motief of doel, maar veeleer een „*subjectief surplus*” van de succesvolle handeling(19).

We besluiten m.b.t. het hiervoor toegelicht rechtspraakgeval dan ook dat de Duitse rechtsinstantie terecht oordeelde dat bij de vrachtwagenbestuurder de wil tot zaakwaarneming („*Geschäftsführungswille*”) aanwezig was. Daarmee geven we tegelijk te kennen dat altruïstische handelingen naar ons oordeel *wel degelijk* bestaan.

IV. Juridische incidenties bij altruïsme

10. Met dit rechtspraakgeval zijn we geruisloos binnengevaren in het gedeelte over de juridische incidenties.

Ingevolge het spanningsveld tussen egoïsme en altruïsme wordt het recht geconfronteerd met een eerder complex-delicate belangenafweging. We zijn het erover eens dat we allen in beginsel „*gebaat*” zijn met de aanwezigheid en effectuering van altruïsme binnen het maatschappelijk gebeuren. Welnu, in welke verschijningsvormen en in welke mate manifesteert het altruïsme-fenomeen zich binnen het recht? Treedt het recht tegemoet? Zijn bepaalde verschijningsvormen gereguleerd of reguleerbaar, en bestaat eigenlijk wel een noodzaak tot regulering ervan?

Bij onze juridische analyse maken we om pragmatische redenen een onderscheid tussen drie altruïsme-benaderingen (*summa divisio*). In een eerste altruïsme-benadering speelt het recht een *neutrale rol*. Deze houding strekt ertoe om de verhinderende van maatschappelijk moreel behartigenswaardig gedrag te vermijden. In een tweede altruïsme-benadering organiseert het recht *negatieve incentives*. Bij die houding wordt moreel laakbaar gedrag ontraden door juridische beteugeling. Ten slotte is er de altruïsme-benadering waarbij het recht *positieve incentives* organiseert. Hierbij zal het recht op pro-actieve wijze moreel behartigenswaardig gedrag aanmoedigen. Deze drie altruïsme-benaderingen worden achtereenvolgens besproken. Daarbij zullen op een exemplarische — eerder dan op exhaustieve — wijze enkele verschijningsvormen van altruïsme worden toegelicht, veelal

---

(19) Zulks is tevens één van de argumenten om bij het prudentialisme (ethisch egoïsme) het psychologisch egoïsme te bekritisieren (het psychologisch egoïsme komt erop neer dat de mens zodanig is geconstitueerd dat hij altijd zijn eigen voordeel en welzijn nastreeft): zie VERHAEGHE, J., *Moraalfilosofie*, Antwerpen, UFSIA, 1989, pp. A.II.4.-A.II.6.

geïllustreerd met markante „*lotgevallen*” uit binnen- en buitenlandse rechtspraak(20).

A. ALTRUISME NEUTRAAL BENADERD DOOR HET RECHT

11. Eerst komt de neutrale altruïsme-benadering aan bod. Deze benadering is het resultaat van de volgende afweging. Enerzijds dient in de mate van het mogelijke te worden vermeden dat maatschappelijk moreel behartigenswaardig gedrag wordt verhinderd. Anderzijds dienen eerder ongewenste vormen van inmenging te worden vermeden(21).

12. Binnen ons recht is de reeds ter sprake gebrachte „*quasi-contractuele*” rechtsfiguur van de *zaakwaarneming* hiervan de meest voor de hand liggende verschijningsvorm(22)(23). Het is een rechtsfiguur met een hoog *altruïsme-gehalte*. Het leerstuk van de zaak-

---

(20) Zoals hierna zal blijken wordt in het kader van de juridische analyse bijzondere aandacht besteed aan de zaakwaarnemingsrechtsfiguur. Gelet op het feit dat zowel in het Frans als Belgisch recht deze rechtsfiguur thans nog steeds wordt beheerst door dezelfde artikelen 1372 t.e.m. 1375 van de oorspronkelijke Napoleontische Code civil, zal bij de keuze van de rechtspraakgevallen logischerwijze bijzondere aandacht worden besteed aan de Franse rechtspraak.

(21) „*La gestion d'affaires est, en effet, une institution particulièrement adaptée à la matière du sauvetage bénévole puisqu'elle procède, d'après les travaux préparatoires du Code civil, de la double volonté du législateur de favoriser, d'une part, les pulsions altruistes et d'empêcher, d'autre part, les incérences malsaines dans les affaires d'autrui*” (LE TOURNEAU, P., *La responsabilité civile*, Parijs, Dalloz, 1976, nr. 521, p. 211; MISSON, L. en BAERT, F., „Sport en danger: le sauveteur en péril jurisprudentiel?”, noot onder Luik, 26 oktober 1992, *J.L.M.B.*, 1993, p. 808).

(22) Artikel 1371 B.W. definieert een quasi-contract of een oneigenlijk contract als „*geheel vrijwillige daden van de mens, waaruit enige verbintenis ontstaat jegens een derde, en soms een wederzijdse verbintenis voor beide partijen*”.

(23) Voor de goede orde wordt erop gewezen dat in deze uiteenzetting met „*zaakwaarnemers*” uitsluitend de zaakwaarnemers in de zin van de artikelen 1372-1375 B.W. worden bedoeld, en dus geenszins de „*zaakwaarnemers*” waarvan sprake in artikel 728, § 4, Ger.W. („*Zaakwaarnemers mogen niet als gevolmachtigde optreden*”), artikel 1694, 4°, Ger. W. („*Partijen mogen door zaakwaarnemers noch vertegenwoordigd, noch bijgestaan worden*”) en in deontologische codes van de advocatuur (zie bijv. het *Reglement van 28 juni 1990 van de Belgische Nationale Orde van Advocaten houdende de betrekkingen tussen de zaakwaarnemers en de advocaten*; de artikelen 87-89 van de *Deontologische regels en huishoudelijk reglement van de Nederlandse Orde van Advocaten bij de Balie te Brussel* [1996]). Met die laatstgenoemde „*zaakwaarnemers*” worden mandatarissen *ad litem* bedoeld die de handelingen van een advocaat verrichten, doch zonder onderworpen te zijn aan de professionele tucht en het toezicht van wettelijk ingestelde organen. Zij kunnen geenszins als gevolmachtigden voor de rechtsinstanties optreden, ook niet indien zij een andere hoedanigheid cumuleren (zie MAHIEU, M. en BAUDREZ, J., *De Belgische advocatuur*, Kurne, Leieland, 1980, nrs. 2826-2846, pp. 620-629; NAUWELAERTS, R., „Artikel 728 Ger. W.”, in DE PUYDT, et al., *Gerechtelijk recht — Artikels-gewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer Rechts-wetenschappen, 1987, nr. 31, p. 10; STEVENS, J., *Regels en gebruiken van de advocatuur te Antwerpen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1990, nrs. 264-265, pp. 158-159 en nrs. 578-586, pp. 302-306).

waarneming wordt beheerst door de artikelen 1372 tot 1375 van ons Burgerlijk Wetboek. Zaakwaarneming wordt veelal verduidelijkt met de klassieke voorbeeldsituatie van degene die het door stormweer beschadigd dak van de woning van zijn afwezige buurman laat herstellen, en dit ten einde verdere schade aan die woning te voorkomen. Eén van de constitutieve grondvoorwaarden van zaakwaarneming betreft de bewuste behartiging van andermans belangen(24). De altruïsme-gedachte doortrekt dus de zaakwaarnemingsrechtsfiguur. Dit blijkt ook uit de herkomst van deze rechtsfiguur(25).

13. De vele oorlogen tijdens de Romeinse periode en de tienjarige legerdienst, noodzaakten vele Romeinse ingezetenen ertoe om hun goederen voor langere periodes onbeheerd achter te laten. Er werd derhalve een Edict uitgevaardigd ter bescherming van de belangen van de afwezigen (veelal soldaten). Niet louter de goederen op zich, maar ruimer, de benaarding van burgerrechtelijke en procesrechtelijke belangen werd beschermd. De determinerende drijfveer van de Romeinsrechtelijke „*negotiorum gestio*” betrof toen reeds de behartiging van andermans belangen (de „*animus negotia aliena gerendi*”). Gaandeweg werd deze rechtsfiguur overgenomen (receptie) in ons oud gewoonterecht (de zgn. „*costumen*”) en omstreeks de 14de eeuw waren de rechtsgevolgen van zaakwaarneming reeds behoorlijk precies bepaald(26).

Tijdens de Napoleontische voorbereidende werken inzake de Code civil, maakte TARRIBLE omtrent zaakwaarneming de volgende veelzeggende bemerking: „*Les sentiments d'affection ou d'humanité méritent aussi quelque indulgence*”(27). Met deze oproep tot een inschikkelijke houding tegenover zaakwaarnemers werd binnen de rechtspraak en de rechtsleer terdege rekening gehouden. De soeve-

(24) De vijf grondvoorwaarden van zaakwaarneming zijn: (1) de zaakwaarnemer behartigt de belangen van iemand anders; (2) de zaakwaarnemer behartigt bewust andermans belangen; (3) de zaakwaarnemer handelt vrijwillig; (4) de zaakwaarnemer handelt niet uit vrijgevigheid en (5) de zaakwaarneming dient noodzakelijk en/of nuttig te zijn (die laatstvermelde grondvoorwaarde wordt in de rechtspraktijk steeds soepeler benaderd).

(25) R.P.D.B., XI, v^o *Quasi-contrat*, Brussel, Bruylant, 1951, nrs. 16-17, pp. 8-9; PAULUS, C., *Zaakwaarneming*, in A.P.R.-reeks, Brussel, Larcier, 1970, nrs. 14-17, pp. 22-23; BOUT, R., v^o *Quasi-contrats (Gestion d'affaires)* (art. 1372 à 1375 C.c.), in *Juris-Classeur Civil* (art. 1271-1381), Fasc. 1 (31 p.), Parijs, Editions Techniques, s.d., nr. 11, p. 5; WITTMANN, R., et al., *J. Von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen — Zweites Buch (Recht der Schuldverhältnisse)*, § § 652-740, Berlijn, Dr. Arthur L. Sellier & Co. und KG Walter de Gruyter & Co., 1991, nrs. 11-12, pp. 125-126.

(26) Voor een rechtshistorische illustratie: zie HALLEBEEK, J., „A Catalanian custom and a forbidden *negotiorum gestio*”, *The Journal of Legal History*, 1991, pp. 117-131.

(27) PAULUS, C., o.c., nr. 68, p. 46; MESTRE, J., et al., „Jurisprudence française en matière de droit civil”, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1985, nr. 3, pp. 575-576.

reine appreciatie door de feitenrechter biedt hiertoe voldoende mogelijkheden. Aldus kan worden vastgesteld dat in de rechtspraak eigenbelang en zaakwaarneming *in se* niet onverenigbaar zijn. Weliswaar mag eigenbelang niet de *determinerende* drijfveer zijn voor het handelen. De behartiging van andermans belangen dient primordiaal te zijn(28). De Australische hoogleraar STOLJAR kwam in zijn diepgaande rechtsvergelijkende studie omtrent zaakwaarneming overigens tot het besluit dat er bij zaakwaarneming vrijwel steeds „*mixed interests*” zijn: een conglomeraat van eigenbelang en andermans belang(29)(30).

14. Soms kan één en ander op wel zeer ruime wijze worden geïnterpreteerd. Een illustratie hiervan betreft het volgende arrest van het Franse Cour de cassation(31). Een financiële instelling had de rekening van een echtpaar ongevraagd gedebiteerd ten belope van een bedrag dat vervolgens werd overgemaakt op de creditzijde van de rekening van de zoon van het echtpaar. Op die wijze werd de rekening van de zoon uit de rode cijfers gehaald. Het echtpaar bemerkte het financieel transfert pas veertien maanden later, maar bestreed alsnog de rechtsgeldigheid ervan. De financiële instelling bepleitte evenwel als zaakwaarnemer van het echtpaar te zijn opgetreden. De ouders

(28) LAURENT, F., *Principes de droit civil*, XX, Brussel, Bruylant, 1887, nrs. 321-325, pp. 350-355; KLUYSKENS, A., *Beginselen van burgerlijk recht*, I, Antwerpen, Standaard, 1948, nr. 350, 3°, pp. 506-507; DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, nr. 1072, *littera B*, 1°, pp. 1137-1138; PAULUS, C., *o.c.*, nrs. 36-37, pp. 34-35; DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A., „Kroniek van het verbintenissenrecht (1985-1992) (slot)”, *R.W.*, 1992-93, nr. 91, pp. 1258-1259; VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations*, Brussel, Presses Universitaires de Bruxelles — U.L.B., 1992, pp. 1985/391-1985/392; KRUTHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F., DE TEMMERMAN, B., „Overzicht van rechtspraak — Verbintenissen (1981-1992)”, *T.P.R.*, 1994, nr. 310, pp. 610-611; STIJNS, S., VAN GERVEN, D. en WÉRY, P., „Chronique de jurisprudence — Les obligations: les sources (1985-1995)”, *J.T.*, 1996, nr. 17, pp. 696-697; VAN GERVEN, W., *Verbintenissenrecht — Leidraad bij de colleges*, I, Leuven, Acco, 1996, p. 192.

(29) „*The broad result, therefore, is that modern civil law does not at all reflect an image of negotiorum gestio that is informed by anything approaching a pure altruistic ideology. Statistically, the civilian cases are far more concerned with a gestor acting out of mixed interests, or in the performance of a wider duty, than with a gestor acting purely or solely in the interests of another. Still, cases like the latter do exist; though less numerous, they cannot be minimised, let alone overlooked*” (STOLJAR, S.J., *Negotiorum gestio*, in *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. X/17, Tübingen/Den Haag/Boston/Londen, J.C.B. Mohr/Martinus Nijhoff Publishers, 1984, nr. 20, p. 15).

(30) Zie in gelijkaardige zin de vaststelling van de Duitse jurist WOLLSCHLÄGER dat in de rechtspraak altruïsme niet de daadwerkelijke *grondslag* vormt voor de zaakwaarnemingsvorderingen. Hij besloot hiertoe op basis van een analyse van 1100 Duitse rechtspraakgevallen uit de periode van 1800 tot 1975. De meeste gevallen betreffen de betaling van een schuld van een ander, alsmede het onderhouden van mensen die door hun partner of naaste familieleden in de steek werden gelaten (vermeld bij SCHOORDIJK, H.C.F., *Zaakwaarneming — Een onderbelichte bron van verbintenis*, Deventer, Kluwer, 1988, p. 13).

(31) Cass. (fr.), 14 november 1989, *Rec. Dalloz*, 1991, Somm. 33.

zouden ingevolge de ouderlijke plichten voorgeschreven door de Franse Code civil de *vermoedelijke intentie* hebben gehad om hun zorgenkind financieel te helpen. Het Franse Cour de cassation stemde in met de zaakwaarnemingshypothese van de financiële instelling. Het wekt geen verbazing dat een Frans hoogleraar het arrest annoteerde met de bemerking: „*Cet arrêt indispose*”(32). Inderdaad, de door het Hof getolereerde inmenging was in die zaak onmiskenbaar verregaand.

15. In sommige gevallen worden de nobele altruïstische bedoelingen van zaakwaarnemers door de begunstigden klaarblijkelijk niet naar waarde geschat. Ook dat kan treffend worden geïllustreerd a.d.h.v. een arrest uit de Franse rechtspraak(33). Begin de tachtiger jaren winkelde de heer ABANE in een Frans grootwarenhuis. Op een bepaald ogenblik stormden enkele gewapende onverlaten plots de zaak binnen, kennelijk niet met aankoopintenties. Na de inhoud van meerdere kassa's te hebben geleidigd, beoogden de winkelovertuilers snel de zaak te verlaten. Het rechtsgevoel van de heer ABANE was evenwel zodanig intens dat hij de winkelovertuilers prompt de uitgang versperde. Laatstgenoemden raakten in paniek door deze onverwachte démarche, lieten de integrale winkelbuit achter, en vluchtten weg. Evenwel werd de heer ABANE tijdens de schermutseling in één van de ledematen getroffen door een kogel. Aldus verzocht hij het grootwarenhuis om schadeloosstelling voor de opgelopen verwondingen. Maar, zoals de Franse hoogleraar MESTRE cynisch opmerkte: „*il se heurta à leur splendide ingratitude*”(34); enkele waardebons dienden naar mening van het grootwarenhuis te volstaan als tegemoetkoming voor de vermetele zeer risicovolle interventie. De heer ABANE kon zich daarmee niet verzoenen en begon ontstemd-verbolgen een gerechtelijke procedure lastens het grootwarenhuis. Uiteindelijk oordeelde het Franse Cour de cassation — terecht — dat de heer ABANE als zaakwaarnemer was opgetreden en derhalve schadeloos diende te worden gesteld voor de geleden schade. Aldus zien we een duidelijke illustratie van hoe het recht tegemoet komt aan altruïstisch handelen.

---

(32) VASSEUR, M., noot onder Cass. (fr.), 14 november 1989, *Rec. Dalloz*, 1991, Somm. 33-34.

(33) Cass. (fr.), 26 januari 1988, *J.C.P.*, 1988, IV-Jur. 123; *Rec. Dalloz*, 1989, Jur. 405, met noot MARTIN, D. [Jur. 405-406]; *J.C.P.*, 1989, II-Jur. n° 21217, met noot DAGORNE-LABBE, Y. [II-Jur. 21217]; *Rec. Dalloz*, 1989, Somm. 234, met noot X. (Somm. 234).

(34) MESTRE, J., *et al.*, „Jurisprudence française en matière de droit civil — Obligations et contrats spéciaux”, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1988, nr. 14, pp. 539-541 („*le gentleman et le cambrioleur*”).

16. Nog een andere toepassing binnen de altruïsme-benadering waarbij het recht een neutrale rol speelt, betreft de rechtsfiguur van de *bezetting ter bede*. Deze rechtsfiguur ontstond in Frankrijk ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Verschillende eigenaars die om bepaalde redenen zelf hun onroerend goed niet konden betrekken, riepen de bezetting ter bede in het leven: uit solidariteits- en praktische overwegingen stelden zij hun onroerend goed ter beschikking van mensen die ingevolge de oorlogsomstandigheden dakloos waren geworden (de zgn. „*Sinistrés*”). Aldus hadden enerzijds die eigenaars het voordeel dat hun onroerend goed in beginsel beschermd was tegen plunderingen en verval. Anderzijds genoten de daklozen het voordeel van een tijdelijk onderkomen en werd in beginsel de impuls vermeden om wederrechtelijke feiten te plegen ten gevolge van hun precaire situatie. Het is in hoofdte van de eigenaars een mengvorm van eigenbelang en altruïsme.

Voor de juridische inschatting van deze feitelijke situatie zocht het Franse Cour de cassation een tussenoplossing om het voortbestaan van dit behartigenswaardig moreel handelen niet tegen te werken. Het Franse Hof oordeelde dat tussen de eigenaar en degene die de woning betreft weliswaar *geen* huurovereenkomst tot stand kwam, maar *wél* een rechtsgeldige overeenkomst van bezetting ter bede („*occupation à titre précaire*”). De bezetting is precair, aangezien deze *ad nutum* kan worden beëindigd.

Verschillende hoven en rechtbanken, met inbegrip van ons Hof van Cassatie(35), hebben het standpunt van het Franse opperste gerechtshof overgenomen. Gaandeweg werden de toepassingsvoorwaarden van deze rechtsfiguur evenwel uitgebreid en evolueerde deze naar een rechtsfiguur die als dusdanig frappante gelijkenissen vertoont met de huur-verhuur-rechtsfiguur. De historisch verklaarbare gedeeltelijke altruïstische grondslag vervaagde steeds meer tijdens de afgelopen decennia. Sommigen zien in deze rechtsfiguur dan ook een subversieve mogelijkheid voor verhuurders om te ontsnappen aan de dwingende bepalingen van de Handelshuurwet(36)(37). Anderen belichten

---

(35) Zie bijv. Cass., 30 april 1971, *Arr. Cass.*, 1971, p. 847; Cass., 17 maart 1972, *Arr. Cass.*, 1972, p. 681.

(36) Het Belgisch Hof van Cassatie bevestigde reeds meermaals dat, blijkens de wil van de wetgever, de geest van de wet en het nagestreefde doel, de *Handelshuurwet van 30 april 1951* van dwingend recht is, zodat contractspartijen niet rechtsgeldig kunnen afwijken van de bepalingen van die wet, tenzij hun dit uitdrukkelijk of impliciet is toegestaan (zie Cass., 23 april 1953, *R.W.*, 1953-54, kol. 477; Cass., 10 juni 1954, *R.W.*, 1954-55, kol. 1049).

(37) KOKELENBERG, J., „Precaire bezetting: versoepeling of ondermijning van de Handelshuurwet?“, *R.W.*, 1970-71, kol. 1593-1606.

de eigenheid van de rechtsfiguur en betuigen hun instemming met de rechtspraak(38).

17. Bij de toepassingen binnen de altruïsme-benadering waarbij het recht een neutrale rol speelt, kan ook nog worden gewezen op de verplichting voor motorrijtuigenverzekeraars om hun verzekerden te vergoeden voor de kosten van reiniging en/of herstelling van de binnenbekleding van het verzekerd voertuig, wanneer die kosten voortvloeien uit het *kosteloos vervoer van een verkeersslachtoffer*. Deze verplichting figureert in artikel 6 van de Modelovereenkomst die als bijlage werd opgenomen bij het Koninklijk Besluit van 14 december 1992 betreffende de modelovereenkomst voor de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen(39). Aldus hoopt men voertuigbestuurders er niet van te weerhouden om een verkeersgewonde te vervoeren. Naast altruïstische oogmerken, zijn dienaangaande ook oogmerken van (maatschappelijke) schadevoorkoming en schadebeperking in zake(40). Vanuit praktisch oogpunt rijst hieromtrent evenwel de vraag in welke mate de bedoelde verzekerden daadwerkelijk op de hoogte zijn van het bestaan van voormelde lovenswaardige bepaling in de respectieve verzekeringspolissen of voormeld koninklijk besluit.

18. Tot slot van de eerste altruïsme-benadering wordt nog gewezen op de juridische inschatting van gewetensplichten. Gewetensplichten zijn op zich niet juridisch afdwingbaar, tenzij ze ingekapseld zijn in een toepasselijke normatieve bepaling (wettelijk of contractueel). Een niet-juridisch afdwingbare gewetensplicht kan evenwel desgevallend transformeren in een juridisch afdwingbare gehoudenheid. We verwijzen in dat opzicht naar de figuur van de *natuurlijke verbintenis*. De natuurlijke verbintenis situeert zich tussen de niet-juridische verplichtingen, zoals het naleven van fatsoensnormen, en de juridische

---

(38) VAN LIER, H., „Bezetting ter bede, een geval van simulatie?“, *Jur. Falc.*, 1976-77, pp. 239-250.

(39) Het bedoelde artikel 6 bepaalt: „*In afwijking van artikel 8, 1°, vergoedt de maatschappij de kosten die de verzekerde werkelijk gemaakt heeft voor de reiniging en de herstelling van de binnenbekleding van het omschreven rijtuig wanneer die kosten voortvloeien uit het kosteloos vervoer van door een verkeersongeval gewonde personen*”. O.m. deze bepaling dient krachtens artikel 1 van voormeld Koninklijk Besluit van 14 december 1992 verplicht te worden opgenomen in de motorrijtuigenverzekeringopolissen: „*De overeenkomsten betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen moeten beantwoorden aan de bepalingen van de bij dit besluit gevoegde modelovereenkomst. Zonder afbreuk te doen aan de dwingende bepalingen van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst is het evenwel toegelaten ervan af te wijken ten gunste van de verzekeringnemer, van de verzekerde of van elke derde die bij de uitvoering van de overeenkomst betrokken is*”.

(40) Betreffende schadevoorkoming en schadebeperking in het kader van het verzekeringsrecht: zie hierna bij randnr. 21.

verbintenissen. Het betreffen niet-juridisch afdwingbare gewetensplichten die een metamorfose ondergaan tot juridisch afdwingbare verplichtingen. De uitkristallisering tot een juridisch afdwingbare norm komt tot stand wanneer die niet-juridische verplichtingen vrijwillig — geheel of gedeeltelijk — worden uitgevoerd, of wanneer de schuldenaar van de prestatie rechtsgeldig belooft om deze na te komen(41). Op die wijze kan de effectuering van gewetensplichten een normatieve gehoudenheid (wettelijk of contractueel) tot stand brengen in hoofde van degene die deze verricht, en dus een juridisch afdwingbare norm opleveren voor de begunstigde. Altruïsme wordt *recht*, altruïsme wordt *een recht*.

Soms is één en ander bijzonder complex. Dit kan worden geïllustreerd a.d.h.v. de recente evolutie inzake de zeer delicate problematiek van het lot van de dwangarbeiders tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zoals bekend werden duizenden mensen tijdens de Tweede Wereldoorlog door het Nazi-bewind gedwongen om arbeid te verrichten in Duitsland. Vanaf de tweede helft van 1998 besteedde de pers een verhoogde aandacht aan het lot van deze dwangarbeiders(42)(43)(44).

---

(41) Er wordt dan ook aangenomen dat de omzetting van een natuurlijke verbintenis in een burgerlijke verplichting tot stand komt door een eenzijdige wilsuïting: zie KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., *o.c.*, *T.P.R.*, 1994, nr. 1, p. 182 (voor voorbeelden van natuurlijke verbintenissen: zie aldaar bij nrs. 2-4, pp. 182-188; zie tevens bij DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A., *o.c.*, *R.W.*, 1992-93, nr. 90, p. 1258).

(42) „Volkswagen vergoedt dwangarbeiders uit WO II”, *Financieel Economische Tijd*, 12 september 1998; „Siemens geeft dwangarbeiders 20 miljoen mark”, *Financieel Economische Tijd*, 24 september 1998; „Shimon Peres voorzitter van fonds VW”, *Financieel Economische Tijd*, 14 november 1998; „Ford en GM ontkennen collaboratie met nazi’s — Autobouwers hielpen Duitsers”, *Financieel Economische Tijd*, 1 december 1998; „VW start met vergoedingen dwangarbeiders”, *Financieel Economische Tijd*, 8 december 1998; „GM laat onderzoek doen naar rol in nazi-tijd”, *Financieel Economische Tijd*, 24-25 december 1998; „Humanitair fonds van Volkswagen AG — Voor hulpverlening aan voormalige dwangarbeiders” (Advertentie/oproep gepubliceerd in verscheidene kranten op 26 december 1998 in een twintigtal landen); „Oplossing holocaustprocessen lijkt stilaan in zicht te komen — Schröder stelt volgende maand compensatieplan voor”, *Financieel Economische Tijd*, 29 januari 1999; „Shoa-verleden zet Duitse bedrijven onder druk — Duitsland hoopt dossier van schadevergoedingen vóór september af te werken”, *Financieel Economische Tijd*, 12 februari 1999; „Degussa bereid bij te dragen tot holocaustfonds”, *Financieel Economische Tijd*, 13 februari 1999; „Duitse bedrijfswereld akkoord over fonds oorlogsslachtoffers — Nog talrijke details uit te werken”, *Financieel Economische Tijd*, 17 februari 1999 (het betreffen m.b. de Duitse ondernemingen ALLIANZ, BASF, BAYER, BMW, DAIMLER CHRYSLER, DEGUSSA, DEUTSCHE BANK, DRESDNER BANK, HOECHST, HOESCH KRUPP, SIEMENS en VOLKSWAGEN, die in het fonds samen naar verluidt ongeveer anderhalf miljard Euro zouden storten).

(43) Vgl. met de problematiek inzake de verzekeringsvergoedingen voor holocaustslachtoffers: „Verzekeringsgroepen: akkoord over holocaustslachtoffers — Axa, Allianz, La Baloise en Winthertur krijgen wellicht navolging”, *Financieel Economische Tijd*, 27 augustus 1998; „Generali wil slechts 100.000 holocaustnabestaanden vergoeden — Verzekeraar ziet geen wettelijke basis voor compensatiebetalingen”, *Financieel Economische Tijd*, 8 september 1998; „Zes verzekeraars stichten fonds voor holocaustslachtoffers — Humanitair fonds van 90 miljoen dollar”, *Financieel Economische Tijd*, 13 november 1998; „Nieuwe aanklacht van holocaustslachtoffers”, *Financieel Economische Tijd*, 8 januari 1999.

In het recente verleden werden vooral in de Verenigde Staten tegen verschillende Duitse multinationale ondernemingen gerechtshandelingen gevoerd met het oog op het bekomen van compensatie voor destijds gepresteerde dwangarbeid. Vooral ingevolge dit procedureel „*face à face*” kondigden enkele van deze ondernemingen aan fondsen beschikbaar te zullen stellen. Weliswaar beklemtoonden zij daarbij dat de instelling van de respectieve fondsen juridisch geenszins mag worden begrepen als een erkenning van hun aansprakelijkheid inzake het lot van de bedoelde dwangarbeiders. Veeleer zou de Duitse regering als rechtsopvolger van het Nazi-bewind aansprakelijk zijn. Het betreft naar hun oordeel dan ook eerder een *ex gratia* tegemoetkoming, zo werd aanvankelijk betoogd. Medio februari 1999 sloten twaalf grote Duitse ondernemingen ten slotte een nog nader uit te werken akkoord tot oprichting van een compensatiefonds voor de holocaustslachtoffers. Daarbij erkenden de betrokken ondernemingen een „*morele verantwoordelijkheid*” te dragen jegens de vooralsnog onvergoed gebleven slachtoffers van het Nazi-bewind.

Men kan zich dienaangaande de vraag stellen of de (beloftes tot) financiële demarches getuigen van een altruïstische ingesteldheid. Welnu, zelfs indien deze ondernemingen op heden juridisch-technisch geen vergoedingen (meer) zouden verschuldigd zijn, dan nog is het naar ons oordeel meer gepast om de financiële demarches te begrijpen als een tegemoetkomen aan gerechtigheidsaanspraken, veeleer dan deze te verklaren op grond van altruïstische motieven. Dit vooral gelet op de dramatische historische omstandigheden die eraan ten grondslag liggen.

---

(44) Vgl. tevens met de problematiek van de zgn. „*slapende holocaustrekeningen*”: „‘Maar’ 71 miljoen dollar op slapende holocaustrekeningen — Volgens voorlopige gedetailleerde doorlichting van bankarchieven”, *Financieel Economische Tijd*, 10 september 1998; „Eerste tranche voor holocaustslachtoffers”, *Financieel Economische Tijd*, 21 november 1998; „Interne verdeeldheid bij Holocaust-commissie”, *Financieel Economische Tijd*, 1 december 1998; „Oostenrijkse banken dicht bij holocaustakkoord — In ruil voor fikse vergoeding”, *Financieel Economische Tijd*, 4 februari 1999; „Documenten verbinden Deutsche Bank met uitbouw Auschwitz — Historisch instituut bestudeert oude contracten”, *Financieel Economische Tijd*, 5 februari 1999; „Beurs reageert zenuwachtig op betrokkenheid Deutsche Bank in Auschwitz — Maandag onderhandelingen op regeringsniveau over compensatie holocaustslachtoffers”, *Financieel Economische Tijd*, 6 februari 1999; „Deutsche Bank optimistisch over holocaustakkoord — Volgens Rolf Breuer nog geen gesprekken over concrete vergoeding”, *Financieel Economische Tijd*, 9 februari 1999; „Deutsche dreigt met opblazen overname Bankers Trust — Holocaustgesprekken vorderen moeizaam”, *Financieel Economische Tijd*, 10 februari 1999.

B. ALTRUISME BENADERD DOOR HET RECHT VIA NEGATIEVE INCENTIVES

19. Bij onze juridische analyse van het altruïsme-fenomeen, zouden we drie altruïsme-benaderingen onderscheiden. Zonet bespraken we de *neutrale benadering*. Bij de tweede altruïsme-benadering organiseert het recht *negatieve incentives*: moreel laakbaar gedrag wordt ontraden door juridische betuugeling. Men wordt m.a.w. op gebiedende wijze aangespoord tot altruïstisch handelen. In de mate van het mogelijke dient te worden verhinderd dat eigenbelang resulteert in rechtstreeks voorkoombaar onrecht. Daarom worden negatieve incentives georganiseerd, sancties.

20. Soms worden hoffelijkheidsregels *geïstitutionaliseerd* via strafrechtelijke normen. Zo bepaalt bijv. artikel 40.4.2. van de Wegcode(45) o.m. dat de bestuurder(46) voorrang moet verlenen aan voetgangers die zich op een *oversteekplaats voor voetgangers* bevinden, of die op het punt staan om zich hierop te begeven. Sinds de inwerkingtreding op 1 april 1996 van die bepaling, werd deze hoffelijkheidsregel een juridische afdwingbare norm, die bij miskenning strafrechtelijk betuugelbaar is. Aldus zien we hoe het recht een negatieve incentive organiseert (strafbaarstelling), ten einde moreel laakbaar gedrag te ontraden.

21. Een voorbeeld van burgerrechtelijke betuugeling, eerder dan strafrechtelijke, ten einde moreel laakbaar gedrag te ontraden zijn de verzekeringsrechtelijke principes inzake *schadevoorkoming* en *schadebeperking*. Zo bepaalt artikel 17 van de Verzekeringwet van 11 juni 1874 dat in elke verzekering de verzekerde alles in het werk moet stellen om de schade te voorkomen of te beperken(47)(48). In aansluiting op de rechtspraak m.b.t. dit artikel 17, bepaalt artikel 20 van de Wet van 25 juni 1992 op de Landverzekeringsovereenkomst dat bij elke schade-

---

(45) Koninklijk Besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer.

(46) Artikel 2.13. van de Wegcode definieert een „bestuurder” als „al wie een voertuig bestuurt of trek-, last- en rijdieren of vee geleidt of bewaakt”.

(47) De verzekerde moet, zodra de schade ontstaan is, daarvan kennis geven aan de verzekeraar, op straffe van schadeloosstelling, indien daartoe grond bestaat. De kosten door de verzekerde gemaakt om de schade te beperken zijn ten laste van de verzekeraar, zelfs wanneer het bedrag van die kosten, gevoegd bij het bedrag van de schade, de verzekerde som te boven gaat en wanneer de aangewende pogingen vruchteloos zijn geweest. Niettemin kunnen de rechtbanken en scheidsrechters, wanneer de partijen op hen een beroep hebben gedaan, deze kosten matigen of zelfs weigeren ze toe te kennen, wanneer zij oordelen dat deze, voor het geheel of voor een gedeelte, op onbedachtzame wijze werden verricht. De rechtspraak en rechtsleer oordeelde dat uit de geest van de Verzekeringwet van 11 juni 1874 in het algemeen, en artikel 17 ervan in het bijzonder, blijkt dat de verzekeraar de kosten moet dragen, niet alleen wanneer de verzekerde heeft gehandeld om de schade te beperken, maar ook wanneer hij die wou vermijden, m.b. voorkomen.

verzekering de verzekerde alle redelijke maatregelen moet nemen om de gevolgen van het schadegeval te voorkomen en te beperken. In artikel 52 van diezelfde wet wordt de vergoedingsplicht van artikel 17 van de Verzekeringwet van 11 juni 1874 *mutatis mutandis* hernomen. Volgens dit artikel 52 dient de verzekeraar de kosten te dragen die voortvloeien uit bepaalde maatregelen, en dit ongeacht of de aangevande pogingen vruchteloos zijn geweest, en zelfs in geval deze de verzekerde som te boven gaan(49)(50).

(48) Zie Cass., 22 januari 1976, *R.W.*, 1975-76, kol. 2619 (het zgn. „*TV-antenne-arrest*”; daarbij werd geen zaakwaarnemingsvordering ingesteld, maar verwees het Hof van Cassatie wel naar de zaakwaarneming bepaald in artikel 1375 B.W. als „*geest*” van artikel 17 van de Verzekeringwet van 11 juni 1874); *Bull. Ass.*, 1980, pp. 101 en 107, met noot J.R. („*Du remboursement, par l'assureur, des frais faits par l'assuré pour prévenir un dommage imminent*”); zie tevens VERNIMMEN, G., „*Prévention et sauvetage en assurance de responsabilité du faits des produits*”, *R.G.A.R.*, 1977, n° 9.766; VAN DER MEERSCH, P., noot onder Kh. Brussel, 1 december 1978, *B.R.H.*, 1979, pp. 348-354 (het zgn. „*Zaventemplaten-vomis*”); MARCHAL, F., „*Application de l'article 17 de la loi du 11 juin 1874 sur les assurances: frais exposés pour prévenir et atténuer le dommage*”, *Bull. Ass.*, 1983, pp. 311-316; HUPIN, R. en HUPIN, G., „*Les frais de retrait du marché et la licéité de leur exclusion de l'assurance R.C. Produits*”, *Bull. Ass.*, 1983, pp. 317-359; RUTSAERT, J., „*Le débat sur l'article 17 de la loi du 11 juin 1874 (l'obligation pour l'assuré de prévenir le dommage)*”, *Bull. Ass.*, 1984, pp. 43-53; PIEDBOEUF, F., „*Les frais de prévention et de retrait*”, in *Les assurances de l'entreprise*, Brussel, Bruylant, 1988, pp. 167-194; SCHUERMANS, L., „*De nieuwe wet op de Landverzekeringsovereenkomst van 25 juni 1992*”, *R.W.*, 1992-93, nr. 55, p. 706; COLLE, P., „*Recente wijzigingen in de verzekeringswetgeving*”, *R.W.*, 1995-96, nrs. 14-17, pp. 1363-1365; CLAASSENS, H. en MAERTENS, A.S., „*Lichamelijke schade bij uitvoering van de preventie- en reddingsplicht van de verzekerde in schadeverzekeringen*”, *T.B.H.*, 1997, pp. 671-683; VAN SCHOUBROECK, C., „*Vergoeding van lichamelijke schade bij de uitvoering van de preventie- en reddingsplicht in schadeverzekeringen*”, noot onder Antwerpen, 12 mei 1998, *A.J.T.*, 1998-99, pp. 419-420; FONTAINE, M., *Verzekeringrecht*, Brussel, Larcier, 1999, nrs. 264-284, pp. 129-137 (zie in deze monografie tevens bij nrs. 464, 533, 594, 597 en 615, respectievelijk op pp. 205, 232, 256, 257 en 264-265).

(49) M.b. de „*maatregelen*” die de verzekeraar heeft gevraagd om de gevolgen van het schadegeval te voorkomen of te beperken; de „*dringende en redelijke maatregelen*” die de verzekerde uit eigen beweging heeft genomen om bij nakend gevaar een schadegeval te voorkomen, voor zover deze met de zorg van een goede huisvader zijn gemaakt; de „*dringende en redelijke maatregelen*” die de verzekerde uit eigen beweging heeft genomen om, zodra het schadegeval ontstaat, de gevolgen ervan te voorkomen of te beperken, voor zover deze met de zorg van een goede huisvader zijn gemaakt. Tijdens de voorbereidende werken van de Wet van 25 juni 1992 op de Landverzekeringsovereenkomst werd in de Memorie van Toelichting opgetekend dat artikel 52 van die wet een toepassing uitmaakt van artikel 1375 B.W. (zaakwaarneming): zie SCHUERMANS, L., „*De nieuwe wet op de Landverzekeringsovereenkomst van 25 juni 1992*”, *R.W.*, 1992-93, nrs. 56 en 118, pp. 706-707 en 729; COLLE, P., *l.c.*, nrs. 14-17, pp. 1363-1365; CLAASSENS, H. en MAERTENS, A.S., *l.c.*, nr. 18 *et seq.*, pp. 678 *et seq.*; zie tevens FONTAINE, M., *o.c.*, nr. 273, p. 133, voetnoot 141 aldaar.

(50) Binnen de rechtsleer wordt opgemerkt dat er op de verzekerde geen algemene verplichting rust om alle nodige maatregelen te nemen om een schadegeval te voorkomen (vgl. met het Belgisch buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: een gelaedeerde is niet verplicht de schade maximaal te beperken: zie Cass., 14 januari 1992, *R.G.A.R.*, 1994, n° 13.312; zie tevens CLAASSENS, H. en MAERTENS, A.S., *l.c.*, nr. 5, p. 674). Het wordt aangenomen dat het opleggen aan de verzekerde van de verplichting om alle nuttige maatregelen te nemen met het oog op het vermijden van de realisatie van een schadegeval, de rechtszekerheid en het evenwicht in de relatie tussen verzekeraar en verzekerde zou verstoren. Zulks zou immers in hoofdte van de verzekerde een soort van onderhoudsovereenkomst impliceren. Daaruit omgekeerd de gevolgtrekking maken dat de verzekerde in de loop van de overeenkomst geen enkele preventie-inspanning dient te leveren, zou evenwel ook te ver gaan (PONET, F., RUBENS, R. en VERHEES, W., *De landverzekeringsovereenkomst*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1993, p. 103; CLAASSENS, H. en MAERTENS, A.S., *l.c.*, nr. 3, p. 672).

22. Een andere toepassing van een burgerrechtelijke beteugeling, eerder dan een strafrechtelijke, ten einde moreel laakbaar gedrag te ontraden, betreft de regeling van de *hulp en berging bij zeeschepen*. Deze problematiek wordt geregeld door de artikelen 257 t.e.m. 265 van de Zeewet van 21 augustus 1879, alsmede door internationale verdragen, zoals het Verdrag van Brussel van 23 september 1910 tot eenmaking van de regels inzake hulp en berging op zee(51). Aldus is iedere scheepskapitein er ingevolge artikel 265 van de Zeewet toe gehouden om hulp te verlenen aan eenieder, zij het een vijand, die hij in zee aantreft in levensgevaar, voor zover hij zulks kan doen zonder ernstig gevaar voor zijn schip, bemanning en reizigers. De financiële regeling is evenwel geschoeid op een „*no cure, no pay*”-leest: artikel 257 van de Zeewet bepaalt dat er geen „*loon*” verschuldigd is als de verleende hulp zonder gunstige uitslag is gebleven. De geredde personen zijn ingevolge artikel 264 van de Zeewet in ieder geval geen loon verschuldigd(52).

23. Soms kan het recht zich scherp afzetten tegen bepaalde laakbare vormen van *uitgesproken eigenbelang*. Een voorbeeld hiervan uit de rechtspraak betreft het geval van een softwaregroepering die o.m. tot doel had om de strijd aan te binden tegen het wederrechtelijk gebruik van software. De softwaregroepering organiseerde in de loop van 1997 een publiciteitscampagne waarbij zij werknemers er tegen beloning toe aanspoorde om hun werkgever te verklikken in geval van wederrechtelijk softwaregebruik binnen de onderneming. Daarbij werd de verklikking voorgesteld als het dienen van een hoger maatschappelijk belang, m.b. de bestrijding van wederrechtelijk softwaregebruik. Onverminderd de belofte tot vergoeding, werd enigszins ingespeeld op ogenschijnlijk altruïstische gevoelens: de verklikker zou met de aangifte een nobele maatschappelijke daad stellen. Een softwareproducent nam aanstoot aan deze handelspraktijken en stelde een stakingsvordering in lastens de adverterende software-groepering.

---

(51) *Verdrag van Brussel van 23 september 1910 tot eenmaking van de regels inzake hulp en berging op zee*, B.S., 14 september 1911; zie tevens BERLINGIERI, F., „Le projet d’une nouvelle convention sur l’assistance et le sauvetage, et le sauvetage d’épaves maritimes”, in X., *Liber amicorum Lionel Tricot*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, pp. 61-68; LANGE, H., „Hulp en berging van gevaarlijke ladingen — Aansprakelijkheid van de berger”, *R.H.A.*, 1989, pp. 3-21; vgl. voor het Common Law met FORTE, A.D.M., „Salvage operations, salvage contracts and negotiorum gestio”, *The Juridical Review*, 1993, pp. 247-259.

(52) Vgl. met artikel 1375 B.W. (zaakwaarneming): „*De eigenaar wiens zaak behoorlijk is waargenomen, moet de verbintenissen nakomen die in zijn naam door de waarnemer zijn aangegaan, hem schadeloos stellen voor alle persoonlijke verbintenissen die hij op zich heeft genomen, en hem alle nuttige of noodzakelijke uitgaven die hij gedaan heeft, vergoeden*”.

De voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel fulmineerde tegen het aanzetten tot verklikking tegen beloning. De gebruikte methode creëerde volgens de voorzitter een klimaat van wantrouwen binnen en buiten de ondernemingen. De voorzitter bannende de praktijk o.m. met de volgende scherpe bewoordingen: „Dergelijke methoden zijn niet nieuw en hebben in een nog niet zo verleden hun pervers karakter al bewezen, weliswaar op een andere schaal, maar die ervaring heeft geleerd dat die methoden best in de kiem van de kleinste toepassing worden gesmoord”. De publiciteitscampagne van de softwareproducent werd verwarringstichtend geacht (artikel 23, 8° WHPC(53)), alsmede strijdig met de eerlijke handelsgebruiken (artikel 93 WHPC)(54)(55).

24. Een andere toepassing binnen hetzelfde rechtsdomein betreft de regeling inzake *afgedwongen aankopen*, zoals bepaald in artikel 76 WHPC. In dat geval beteugelt het recht de *vermeend* altruïstische daad die duidelijk gericht is op eigenbelang. Het betreft de situatie waarbij aan iemand ongeraagd producten worden toegezonden, met het verzoek deze te betalen of anders terug te zenden naar de afzender. Artikel 76 WHPC verbiedt deze praktijk en bepaalt o.m. dat de geadresseerde er geenszins toe gehouden is om de hem toegezonden producten terug te zenden.

25. Betreffende de altruïsme-benadering van de negatieve incentives dient voorts vooral de problematiek inzake *schuldig hulpverzuim* ter sprake te worden gebracht en het verband met de *toewijdings- of reddingshandelingen*.

---

(53) *Wet van 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument.* (Wet Handelspraktijken — WHPC).

(54) Kh. Brussel, 25 november 1997, toegelicht bij DUMORTIER, J., „BSA door Belgische rechter op de vingers getikt”, *Computerr.*, 1998, pp. 41-42. Voor de integrale tekst: zie *Droit de l'Informatique & des Télécoms*, 1998, afl. 2, p. 52, met noot GUILLEUX, G.A. [pp. 60-61], alsmede T.B.H., 1998, p. 326, met noot PUTTEMANS, A. [pp. 275-277].

(55) Voor wat het mededingingsrecht betreft: zie VAN DEN BOSSCHE, A., „En zo sprak de Dienst en herhaalde het Hof: ‘Gij zult niet klikken ...’ — De positie van de klager-informant in het Belgische mededingingsrecht”, noot onder Brussel, 11 september 1996, in DE BAUW, H. en GYBELS, E. (eds.), *Jaarboek Handelspraktijken & Mededinging 1996*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1997, pp. 780-808. Voor wat het fiscaal recht betreft: zie bijv. Antwerpen, 16 juni 1987, *F.J.F.*, 1988, p. 315; Antwerpen, 14 maart 1994, *Fisc. Koer.*, 1994, p. 337. Vgl. voor wat het strafrecht betreft evenwel met de verschoningsgronden wegens aangifte (zie de artikelen 136, 192, 300, 304 en 326 Sw.), alsmede i.h.b. inzake drugsmisdrijven de bijzondere verschoningsgrond voor verklikkers/spijtoptanten, bepaald in artikel 6 van de wet van 24 februari 1921 betreffende het verhandelen van de giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, ontsmettingsstoffen en antiseptica: zie DE NAUW, A., *Drugs*, in *A.P.R.-reeks*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1998, nrs. 107-142, pp. 48-66. Algemeen betreffende het laakbaar karakter van verklikking: zie bijv. DEFORCE, T., „De klikmaatschappij”, *Financieel Economische Tijd*, 16 december 1998.

Vanaf de tweede helft van deze eeuw werden in verschillende landen strafrechtelijke regels afgekondigd ter beteugeling van schuldig hulpverzuim(56). Zo bepaalt artikel 422*bis* van ons Strafwetboek sinds 1961 in essentie de mogelijkheid van strafrechtelijke beteugeling van eenieder die verzuimt om hulp te verlenen of hulp te verschaffen aan iemand waarvan hij weet dat die „in groot gevaar” verkeert. In geval de hulpbehoevende een minderjarige is, riskeert men sinds de inwerkingtreding van de Wet van 13 april 1995 zelfs een zwaardere strafrechtelijke beteugeling. Artikel 422*ter* Sw. betreft op zijn beurt de hypothese waarbij men verzuimt om hulp te verlenen terwijl men hiertoe (wettelijk) werd opgevorderd. Voor het misdrijf van schuldig hulpverzuim is weliswaar vereist dat de verzuimende persoon kon helpen „zonder ernstig gevaar” voor zichzelf of voor anderen, op het ogenblik dat tot interventie wordt overgegaan. Tevens betreft het enkel hulpverlening aan fysieke personen („iemand” die in groot gevaar verkeert)(57).

Nu rijst de vraag of ingevolge het bestaan van die strafrechtelijke normen een reddingshandeling eigenlijk nog wel als een wezenlijk altruïstisch handelen kan worden beschouwd. Immers, wie de hulpbehoevende niet ter hulp snelt, riskeert strafrechtelijk te worden beteugeld. M.a.w., ook het eigenbelang van de hulpverleningsplichtige staat op het spel. Evenwel zal in de praktijk een aanzienlijk gedeelte van de niet-professionele hulpverleners niet daadwerkelijk het bestaan of de concrete draagwijdte van het misdrijf van schuldig hulpverzuim kennen (hoewel eenieder wordt geacht om de regelgeving te kennen — *nemo censetur ignorare legem*). Zij zullen aldus op het ogenblik van de hulpverleningssituatie niet terdege beseffen welke de *precieze* juridische draagwijdte is van hun edelmoedige demarches of van hun stilzitten(58). In geval van — al dan niet gedeeltelijke — onwetendheid omtrent het bestaan van de betrokken strafnorm heeft de strafbaarstelling (sanctie) vanuit praktisch oogpunt vanzelfsprekend geen ontradende kracht, en mist deze bijgevolg haar doel (m.b. het nastreven van naleving door dreiging met strafrechtelijke beteugeling bij niet-naleving).

---

(56) Het betreft een zgn. „verzuimsmisdrijf” (ook wel „omissiedelict” of „nalatigheidsmisdrijf” genoemd): het materieel bestanddeel bestaat in een negatieve gedraging, m.b. het nalaten hulp te verlenen aan een persoon die in nood verkeert: zie VAN DEN WYNGAERT, C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1994, pp. 167-170.

(57) De artikelen 422*bis* en 422*ter* Sw. hebben dus geen betrekking op „reddingshandelingen” m.b.t. zaken (dus met inbegrip van dieren).

(58) Vgl. tevens met de slotbemerking in randnr. 17 hiervoor (verplichting voor motorrijtuigenverzekeraars om hun verzekerden te vergoeden voor de kosten van reiniging en/of herstelling van de binnenbekleding van het verzekerd voertuig, wanneer die kosten voortvloeien uit het kosteloos vervoer van een verkeersslachtoffer).

De strafrechtelijke beteugeling van schuldig hulpverzuim, hetgeen op zich een lovenswaardige strafbaarstelling is, heeft echter niet steeds een gunstige doorwerking op burgerrechtelijk vlak. Immers, de hulpverlener zal zich vaak beroepen op de zaakwaarnemingsrechtsfiguur om schadeloosstelling te bekomen voor de persoonlijke nadelige gevolgen van zijn hulpverlening. De inwilliging van de zaakwaarnemingsvordering lijkt vanuit juridisch-technisch oogpunt problematisch te zijn, aangezien voor zaakwaarneming wordt vereist dat de zaakwaarnemer uit eigen beweging handelde (*proprio motu*): in artikel 1372 B.W. is sprake van het „vrijwillig eens anders zaak waarnemen”. Hieronder wordt begrepen dat de zaakwaarnemer handelde zonder daartoe door een juridisch afdwingbare norm gehouden te zijn (een normatieve gehoudenheid [wettelijk of contractueel])(59)(60)(61). Aldus, wie een reddingshandeling stelt die kan worden begrepen als een voorkoming van de strafrechtelijke beteugeling door artikel 422*bis* of 422*ter* Sw., kan zich juridisch-technisch in beginsel dan ook niet langer met goed gevolg beroepen op de zaakwaarnemingsrechtsfiguur.

Binnen de rechtsleer besluiten sommige auteurs tot de onoplosbaarheid van de impasse tussen de artikelen 422*bis* en 422*ter* Sw. enerzijds en de zaakwaarnemingsrechtsfiguur anderzijds. Thans wint de visie evenwel steeds meer veld dat beide principes op zich niet

---

(59) KLUYSKENS, A., *o.c.*, I, nr. 350, 2°, p. 506; DE PAGE, H., *o.c.*, II, nr. 1074, *littera* A, 1°, pp. 1135-1136; PAULUS, C., *o.c.*, nr. 38, p. 35; DIRIX, E. en VAN OEVELEN, A., *o.c.*, *R.W.*, 1992-93, nr. 91, pp. 1258-1259; VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations*, Brussel, Presses Universitaires de Bruxelles — U.L.B., 1992, pp. 1985/389-1985/390; KRUTHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F., DE TEMMERMAN, B., *o.c.*, *T.P.R.*, 1994, nr. 311, p. 611; VAN GERVEN, W., *o.c.*, II, p. 193-194; STIJS, S., VAN GERVEN, D. en WÉRY, P., *o.c.*, *J.T.*, 1996, nr. 17, p. 696.

(60) Om die reden verhinderen gewetensplichten geen zaakwaarneming, voor zover die plichten niet zijn ingekapseld in een toepasselijke normatieve bepaling (wettelijk of contractueel) (betreffende de natuurlijke verbintenis: zie hiervoor bij randnr. 18).

(61) Een voorbeeld van een contractuele gehoudenheid: een badmeester redt tijdens zijn diensturen een verdrinkend kind uit het zwemwater van het zwembad waarover hij toezicht houdt. Op dat ogenblik handelt de badmeester immers in zijn hoedanigheid van professioneel hulpverlener: hij handelt ingevolge zijn contractuele gehoudenheid, eerder dan uit eigen beweging (*proprio motu*). Zaakwaarneming is in die hypothese dus niet mogelijk, want er is geen „vrijwilligheid” in de zin van artikel 1372 B.W. In geval die badmeester daarentegen buiten zijn contractueel verhoudingskader een kind van de verdrinkingsdood redt (bijv. de badmeester is met vakantie aan zee en redt aldaar een kind dat in moeilijkheden raakte in het zwemwater), dan is zaakwaarneming niet langer uitgesloten, aangezien in die hypothese de badmeester niet contractueel gehouden was om de reddingshandeling te verrichten. Weliswaar dient in die hypothese nog verder te worden nagegaan in welke mate de badmeester louter voldaan had aan de wettelijke plicht tot interventie (wettelijke gehoudenheid *cfr.* artikel 422*bis* Sw. [schuldig hulpverzuim]).

onverzoenbaar zijn(62). Binnen de rechtspraak werd/wordt dan ook gezocht naar creatieve oplossingen om het optreden van hulpverleners niet te ontmoedigen.

26. In Frankrijk was er in dit verband het kortstondig rechtspraakfenomeen van de zgn. „*convention d'assistance*”, waarop — terecht — werd teruggekomen na kritische signalen vanuit de rechtsleer. Volgens dat rechtspraakconcept wordt de relatie tussen de (niet-professionele) hulpverlener en de hulpbehoevende a.h.w. *gecontractualiseerd*. Door het stellen van de reddingshandeling sluit de hulpverlener een zgn. „*hulpverleningsovereenkomst*” met de hulpbehoevende. De hulpverlening resulteert dus in een contractuele gehoudenheid, een *staat van binding*. De feiten die ten grondslag lagen aan deze rechtspraak waren de volgende(63).

Een vrachtwagenbestuurder had zich op een landwegel in het zand vastgereden. Hij riep de hulp in van een landbouwer die in een nabijgelegen veld werken uitvoerde. De hulpvaardige landbouwer schoof met een houweel meerdere kiezelstenen onder de achterwielen van de vrachtwagen, zodat de vrachtwagen opnieuw vaste grip zou kunnen krijgen. Toen de vrachtwagenbestuurder plankgas gaf, vloog evenwel een stukje steen in het aangezicht van de landbouwer, waardoor deze laatste oogverwondingen opliep. Het Franse Cour de cassation oordeelde in 1959 dat tussen de vrachtwagenbestuurder en de

---

(62) MOREAU-MARGRÈVE verduidelijkt het spanningsveld tussen een eventuele zaakwaarnemingsvordering enerzijds, en de artikelen 422bis en 422ter Sw. anderzijds, op de volgende wijze: „*Le recours au concept de gestion d'affaires dans le cadre des actes de sauvetage eût pu se heurter à l'article 422bis du Code pénal duquel se déduit une obligation de secours; l'objection est écartée non pas, comme il a été d'abord prétendu, parce que le dommage subi par le sauveteur révélerait après coup que l'obligation ne s'imposait pas parce qu'il y avait péril à intervenir mais plus adéquatement parce que l'obligation légale en cause est de type générique et non spécifique*” (MOREAU-MARGRÈVE, I., „Le concept de gestion d'affaires: sa plasticité et ses limites”, noot onder Bergen, 12 november 1986, *Ann. Dr. Fac. Liège*, 1988, p. 321); zie tevens GLANSDORFF, F., noot onder Luik, 3 april 1979, *R.G.A.R.*, 1980, n° 10.195; MISSON, L. en BAERT, F., *l.c.*, p. 809; CLAASSENS, H. en MAERTENS, A.S., *l.c.*, nr. 20, pp. 678-679: „*de artikelen 422bis en 422ter Sw. leggen een algemene verplichting op, terwijl de hier besproken wettelijke of contractuele verplichting, die zaakwaarneming uitsluit, veeleer slaat op 'een specifieke verplichting voortvloeiende uit een ambtsplicht of een specifiek contract'*”, met verwijzing naar VAN OMMESLAGHE, P., „Examen de jurisprudence — Les obligations (1974-1982)”, *R.C.J.B.*, 1988, nr. 157, p. 55.

(63) Cass. (fr.), 27 mei 1959, *J.C.P.*, 1959, II-Jur. n° 11187, met noot ESMEIN; zie tevens BOUT, R., noot onder Cass. (fr.), 14 november 1978, *J.C.P.*, 1980, II-Jur. n° 19379; BOUT, R., v^o *Quasi-contrats (Gestion d'affaires) (artt. 1372 à 1375 C.c.)*, in *Juris-Classeur Civil (artt. 1271-1381)*, Fasc. 1 (31 p.), Parijs, Editions Techniques, s.d., nr. 109, pp. 122-123; LIMPENS J. en VANDAMME, J., „Examen de jurisprudence — Les obligations (1953-1959)”, *R.C.J.B.*, 1961, nr. 2, pp. 58-59; GLANSDORFF, F. en LEGROS, P., „La réparation du préjudice subi par l'auteur d'un acte de sauvetage”, noot onder Rb. Brussel, 20 februari 1970, *R.C.J.B.*, 1974, nr. 19, p. 83; SCHOORDIJK, H.C.F., *De verbintenis uit en de verplichting tot altruïsme*, Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1987, nr. 4, p. 8.

landbouwer een hulpverleningsovereenkomst was ontstaan, m.b. op het ogenblik dat de eerstgenoemde de hulp van de laatstgenoemde inriep. Ingevolge die hulpverleningsovereenkomst diende de vrachtwagenbestuurder de landbouwer schadeloos te stellen voor de opgelopen verwondingen.

27. Eén decennium later oordeelde het Franse Cour de cassation dat zelfs een verzoek of aanbod tot hulpverlening niet langer noodzakelijk was om een zgn. hulpverleningsovereenkomst tot stand te doen komen. De hulpverlening op zich volstond reeds. De feiten die ten grondslag lagen aan dat arrest waren de volgende(64).

Een garagehouder was getuige van een verkeersongeval waarbij een auto en een bromfiets betrokken waren. De garagehouder beoogde om met een brandblusapparaat de brandende bromfiets te blussen, zodat de bromfietser van een gewisse vuurdood zou worden gered. De garagehouder wist evenwel niet dat de bromfietser tijdens het ongeval verderop weggeslingerd werd. Op het ogenblik dat de garagehouder de bromfiets van nabij genaderd was, ontplofte de benzinetank van de bromfiets, waardoor de garagehouder ernstige verwondingen opliep. Aangezien zowel de autobestuurder als de bromfietser elke aansprakelijkheid afwezen voor de gevolgen van de interventie van de garagehouder, werd een gerechtprocedure gevoerd.

Het Franse Cour de cassation oordeelde daarbij dat er een hulpverleningsovereenkomst tot stand was gekomen tussen de garagehouder en de bromfietser. Een uitdrukkelijke toestemming van de hulpbehoevende was volgens het Hof niet noodzakelijk, aangezien het aanbod tot hulpverlening uitsluitend in het belang van de bromfietser werd gedaan. Op de bromfietser rustte een vermoeden dat hij dit hulpverleningsaanbod had aanvaard. Dit standpunt van het Franse opperste gerechtshof verontrustte menig auteur binnen de Franse rechtsleer. Immers, miskende dit arrest niet de essentiële vereiste van de wilsovereenstemming bij de totstandkoming van een overeenkomst? Het Franse Hof bleef niet ongevoelig voor de kritische bemerkingen en heeft de theorie van de hulpverleningsovereenkomst in de loop van de zeventiger jaren dan ook verlaten.

---

(64) Cass. (fr.), 1 december 1969, *J.C.P.*, 1970, II-Jur. n° 16445; zie tevens GLANSDORFF, F. en LEGROS, P., *l.c.*, nr. 19, p. 83; SCHOORDIJK, H.C.F., *De verbintenis uit en de verplichting tot altruïsme*, Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1987, nr. 5, pp. 9-10; VAN OMMESLAGHE, P., „Examen de jurisprudence — Les obligations (1974-1982)”, *R.C.J.B.*, 1988, nr. 156, pp. 51-52.

28. Binnen de Belgische rechtsleer werd opgemerkt dat de Franse theorie van de „*convention d'assistance*” terecht vrijwel geen belangstelling genoot binnen de Belgische rechtspraak(65)(66). Een mogelijke oplossing om hulpverleners alsnog schadeloos te stellen bestaat in een ruime foutbeoordeling in hoofde van de hulpbehoevende, m.b. dat de hulpbehoevende een fout heeft begaan die in oorzakelijk verband staat met de schade opgelopen door de hulpverlener. In dat geval kan in principe toepassing worden gemaakt van de algemene principes inzake buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht (*cfr.* de artikelen 1382-1383 B.W.). In ondergeschikte orde, kan een inwilliging van een zaakwaarnemingsvordering worden nagestreefd(67). Daarbij kan dan worden beklemtoond dat een inschikkelijke houding bij de beoordeling van de zaakwaarnemingsvordering kadert binnen de *ratio legis* van zaakwaarneming(68). Voorts kan er desgevallend op worden gewezen dat de strafrechtelijke bepalingen inzake schuldig hulpverzuim — de artikelen 422*bis* en 422*ter* Sw. — de inwilliging van de zaakwaarnemingsvordering niet verhinderen aangezien de hulpverlener zijn wettelijke plicht kennelijk heeft overstegen door te handelen met ernstig gevaar voor zichzelf en/of het bestaan van voormelde strafbepalingen niet voldoende ten genoegen van recht kende (princiële kennis *versus* effectieve kennis). Uiteraard mag bij de interpretatie van de artikelen 422*bis* en 422*ter* Sw. niet worden voorbijgegaan aan het beginsel van de strikte interpretatie van de Strafwet en het *nemo censetur ignorare legem* adagium (*cfr.* de rechtszekerheid).

(65) VAN OMMESLAGHE, P., „Examen de jurisprudence — Les obligations (1974-1982)”, *R.C.J.B.*, 1988, nr. 156, pp. 51-52.

(66) Vgl. tevens met de problematiek van de medische hulpverlening aan bewusteloze hulpbehoevenden. Zo ontstaat geen overeenkomst tussen de arts en de feitelijk beslissingsonbekwame patiënt die niet in een noodtoestand verkeert, maar waarvoor medische hulp gewenst is, aangezien de werkelijke wil van de patiënt ontbreekt (zie VANSWEEVELT, T., *De civielrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer en het ziekenhuis*, Brussel, Bruylant, 1992, nr. 267 *et seq.*, p. 225 *et seq.*). Meer i.h.b. betreffende de problematiek van de zgn. „*informed consent*”: zie VANSWEEVELT, T., „De privaatrechtelijke positie van de patiënt”, *T.P.R.*, 1995, nrs. 18-26, pp. 1728-1733; TRICOT, J., „Relevante risico's en informed consent”, *Medi-ius*, 1996, afl. 2, pp. 9-13; JOOS, T., „Van 'ja dokter' tot 'neen dokter' — Informed consent in evolutie”, *Medi-ius*, 1997, afl. 3, pp. 31-33 (vgl. voor Nederland met HONDIUS, E.H., „De privaatrechtelijke positie van de patiënt in Europees perspectief”, *T.P.R.*, 1995, nrs. 15-18, pp. 1695-1699).

(67) De zaakwaarnemingsvordering is immers wezenlijk een subsidiaire rechtsvordering: men dient eerst na te gaan of er toepassing kan worden gemaakt van andere juridisch afdwingbare normen (wettelijke of contractuele gehoudenheid). SCHOORDIJK noteert dienaangaande treffend „*eerst het systeem aftasten*”, nakijken of er zich geen andere regels aandienen (SCHOORDIJK, H.C.F., *Zaakwaarneming — Een onderbelichte bron van verbintenis*, Deventer, Kluwer, 1988, pp. 12-13 en p. 19).

(68) *Cfr.* TARRIBLE's bemerking m.b.t. zaakwaarneming tijdens de voorbereidende werken inzake de Napoleontische Code civil: „*Les sentiments d'affection ou d'humanité méritent aussi quelque indulgence*” (PAULUS, C., *o.c.*, nr. 68, p. 46; MESTRE, J., *et al.*, „Jurisprudence française en matière de droit civil”, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1985, nr. 3, pp. 575-576).

Een interessante toepassing in het kader van deze problematiek betreft het volgende Belgische rechtspraakgeval(69). Vier jonge alpinisten die allen lid waren van eenzelfde speleologische vereniging, beklommen in de zomer van 1985 een berg met een hoogte van 6.769 meter in het Andesgebergte te Peru. Op een paar tiental meter van de top liep het fout. De jongste van het klimgezelschap gleed weg in een vervaarlijke kloof die visueel niet kon worden opgemerkt door de bedekkende sneeuwlaag. Ten gevolge van een val van een veertigtal meter brak de twintigjarige jongeman zijn kuitbeen. Zijn collega's bevrijdden hem uit zijn hachelijke positie a.d.h.v. een koord en een houweel. Evenwel beseften ze allen dat hun gewonde collega onmogelijk in veiligheid kon worden gebracht, zonder dat ze daarbij hun eigen leven in gevaar zouden brengen. Aldus besloten zij ertoe dat één van hen bij de gewonde collega zou achterblijven, terwijl beide andere teamgenoten naar de vallei zouden terugkeren om hulp te halen. Ingegraven in de sneeuw op een hoogte van ongeveer 6.500 meter wachtten de gewonde en zijn begeleider gedurende drie dagen op de verlossende hulp. Ingevolge de ontberende klimatologische omstandigheden, liepen zij helaas ernstige vrieswonden op aan beide voeten. Na repatriëring in België dienden bij de gewonde alpinist alle tenen te worden geamputeerd. Bij zijn begeleider dienden beide voeten eenzelfde dramatische heelkundige ingreep te ondergaan. Aangezien de begeleider geen schadeloosstelling bekwam voor de gevolgen van zijn reddingshandeling, stelde hij een zaakwaarnemingsvordering in lastens zijn gewonde collega en diens verzekeraar(70).

De gewonde collega oordeelde evenwel dat de zaakwaarneming niet met goed gevolg kon worden gevorderd, aangezien er tussen de vier expeditieleden een stilzwijgend maar zeker „*hulpverleningspact*” was gesloten. Bovendien verwees de gewonde collega naar de lidkaart van de speleologische vereniging. Daarop was vermeld dat hulp diende te worden geboden aan elke speleoloog in gevaar, alsook dat o.m. de regels inzake veiligheid en fatsoen, nauwgezet dienden te worden gerespecteerd. Voorts was de gewonde collega van mening dat hij met zijn begeleider minstens een „*hulpverleningsovereenkomst*”, in de zin van de Franse betwiste cassatierechtspraak, had gesloten.

---

(69) Luik, 26 oktober 1992, *J.L.M.B.*, 1993, p. 798, met noot MISSON, L. en BAERT, F. [pp. 805-814].

(70) Binnen de rechtsleer wordt betwijfeld of de begeleider ooit een zaakwaarnemingsvordering zou hebben ingesteld lastens zijn gewonde collega, waarmee hij een hechte vriendschapsband had, indien die gewonde niet verzekerd was voor vergoeding van dergelijke vorderingen (*quod non in casu*: de gewonde was hiervoor immers wel degelijk verzekerd) (MISSON, L. en BAERT, F., *l.c.*, p. 814).

In een omstandig gemotiveerd arrest, oordeelde het Hof van Beroep te Luik in 1992 — terecht — dat de begeleider wel degelijk als zaakwaarnemer was opgetreden. Het hulpverleningspact („*pacte d'assistance*”) tussen de vier expeditieleden betrof volgens het hof louter een morele verplichting of erecode, zoals die gebruikelijk is in sportmiddens. Doordat de effectieve *animus contrahendi* (contractswil[ligheid]) ontbrak, was die morele verplichting of erecode niet juridisch afdwingbaar. Een hulpverleningsovereenkomst („*convention d'assistance*”) tussen de begeleider en de gewonde collega was naar mening van het hof al evenmin tot stand gekomen. De begeleider voerde de redding vrijwillig uit, en dit in omstandigheden die zijn eigen leven in gevaar brachten. In zijn hoofde bestond geen normatieve gehoudenheid (dus noch wettelijk, noch contractueel). Aldus was een zaakwaarnemingsvordering mogelijk. Dit arrest dient naar ons oordeel te worden goedgekeurd.

C. ALTRUÏSME BENADERD DOOR HET RECHT VIA POSITIEVE INCENTIVES

29. Binnen het *Common Law rechtsstelsel* wordt de altruïsme-problematiek in het algemeen, en de problematiek inzake toewijdings- en reddingshandelingen in het bijzonder, op een enigszins andere wijze benaderd (in vergelijking met het continentaal rechtsstelsel [Civil Law]). De oorzaak hiertoe betreft het feit dat de zaakwaarnemingsrechtfiguur *niet* bestaat binnen het Common Law(71)(72). De Britse

---

(71) Voor wat Groot-Brittannië betreft, overwoog Lord BOWEN reeds in 1886 in het mijlpaal-arrest *Falcke v. Scottish Imperial Insurance Co.*: „*The general principle is [...] that work and labour done or money expended by one man to preserve or benefit the property of another do not, according to English law, create any lien upon the property saved or benefited, nor [...] create any obligation to repay the expenditure. Liabilities are not to be forced upon people behind their backs, any more than you can confer a benefit upon a man against his will*” (GUEST, A.G., *Anson's law of contract*, Oxford, Clarendon Press, 1975, pp. 582-583 [p. 582: „*Our law does not recognize the negotiorum gestor of Roman law*”]; REYNOLDS, F.M.B., *Bowstead on agency*, Londen, Sweet & Maxwell, 1985, p. 85 en voetnoot 32 aldaar; WHINCUP, M.H., *Contract law and practice — The English system and continental comparisons*, Deventer/Boston, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1990, nr. 2.7., pp. 32-33).

(72) Voor een nadere bespreking van de Common Law benadering van zaakwaarnemingshandelingen: zie LESLIE, R.D., „*Negotiorum gestio in Scots law: the claim of the privileged gestor*”, *The Juridical Review*, 1983, pp. 12-35; AITKEN, L.J.W., „*Negotiorum gestio and the Common Law: a jurisdictional approach*”, *The Sydney Law Review*, 1988, pp. 566-598; AYRES, L.H. en LANDRY, R.E., „*The distinction between negotiorum gestio and mandate*”, *Louisiana Law Review*, 1988, pp. 111-141; FORTE, A.D.M., „*Salvage operations, salvage contracts and negotiorum gestio*”, *The Juridical Review*, 1993, pp. 247-259; zie tevens GOFF, R. en JONES, G., *The law of restitution*, Londen, Sweet & Maxwell, 1993, vierde druk, pp. 363-399. Voor een rechtsvergelijkend overzicht (Common Law en Civil Law): zie de uitstekende publicatie STOLJAR, S.J., *Negotiorum gestio*, in *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. X/17, Tübingen/Den Haag/Boston/Londen, J.C.B. Mohr/Martinus Nijhoff Publishers, 1984, 183 p.

jurist WHINCUP omschrijft dit als één van de meest markante verschillen tussen het continentaal rechtstelsel en het Common Law rechtstelsel(73).

30. Hiervoor bestaat een historische verklaring. Over de eeuwen heen ontstond binnen het Common Law de algemene regel dat er *geen* wettelijke verplichting bestaat voor een individu om hulp te verlenen aan een persoon in gevaar. Indien iemand tóch vrijwillig hulp verleent, kan hij in het Common Law rechtstelsel echter wel aansprakelijk worden gesteld voor de eventuele onzorgvuldige of ongepaste wijze waarop die hulp wordt verleend. De hulpverlener is tevens aansprakelijk indien hij door het staken van de hulpverlening, de hulpbehoevende achterlaat in een nog meer precare toestand dan voordien.

Deze weinig altruïstisch-genegen visie zou diep geworteld zijn in de Amerikaanse cultuur. Zo noteert de Amerikaanse jurist HAZARD dat individualisme als cultuurwaarde dermate is ingekapseld in het normen waardenbesef bij de Amerikaanse bevolking, dat zij er eerder de voorkeur aan geeft om af te zien van een inmenging in de persoonlijke belangen van de anderen(74). Deze strikt individualistische houding leidde soms tot perverse tragische gebeurtenissen, zoals bijv. het geval van de moord op Kitty GENOVESE, waarvan sprake bij het begin van deze uiteenzetting.

In verschillende Amerikaanse Staten werden dan ook vanaf de tweede helft van deze eeuw zgn. „*Good Samaritan Laws*” uitgevaardigd. De benaming „*Good Samaritan Laws*” verwijst naar de bekende bijbelse parabel van de Barmhartige Samaritaan(75). Volgens die parabel reisde een man van Jeruzalem naar Jericho, en werd hij tijdens zijn reis overvallen, verwond en beroofd van zijn bezittingen. De getroffen bleef zieltoegend en verstoken van alle hulp achter langsheen de

---

(73) „*If the 'offeree' is given no choice, there is no valid offer [...] When one person spends his own money to help another, without being asked to do so, English law will not usually compel that other to repay. This unsympathetic refusal to recompense a person who acts in good faith to help his neighbour — to recognize, that is the Civil Law principle of negotiorum gestio — has been described as 'one of the most marked divergences between the Civil Law and the Common Law'*” (WHINCUP, M.H., *Contract law and practice — The English system and continental comparisons*, Deventer/Boston, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1990, nr. 2.7., pp. 32-33).

(74) „*Individualism, heralded, thought it be as a foundationstone of American society, creates in the American citizen a predilection for non-interference in the personal affairs of his neighbours*” (HAZARD, J., „Sovjet socialism and the duty to rescue in the XXth century comparative and conflicts law”, in *Legal essays in the honor of Hessel E. Yntema*, 1961, aangehaald bij SCHOORDIJK, H.C.F., *De verbintenis tot en de verplichting tot altruïsme*, Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij, 1987, nr. 5, p. 43).

(75) *Lucas*, 10:25-37 (het gebod om zijn naaste te beminnen als zichzelf).

kant van de weg. Achtereenvolgens passeerden een priester en een Leviet, maar geen van beiden bood hulp. Ten slotte passeerde een Samaritaan, die op een uitermate galante wijze hulp bood aan de onfortuinlijk getroffene(76)(77). Zoals bekend, symboliseert deze christelijke parabel de universele waarde van de naastenliefde (de *caritas*-gedachte), eigenlijk een gebod tot altruïsme of minstens een aanspraak daarop.

Wat zijn dan eigenlijk de zgn. Samaritaanse wetten waarvan sprake in de Verenigde Staten? Welnu, het betreft regelgeving waardoor hulpverleners een soort *aansprakelijkheidsimmunititeit* verkrijgen, in die zin dat bij de ongunstige afloop van een toewijdings- of reddingshandeling, de hulpverlener hiervoor in beginsel juridisch niet kan worden aansprakelijk gesteld. Zo bestaan er Samaritaanse wetten voor diverse beroepsgroepen, zoals bijv. artsen, ingenieurs, enz.(78)(79).

---

(76) De Samaritaanse bevolking bestond uit afstammelingen van mensen die tijdens de periode van Assyrische ballingschap immigrerden (zie 2 *Ki*, 17:24-41). Deze bevolkingsgroep werd destijds veracht door het merendeel van de Joodse bevolking (zie *Johannes*, 4:9). In de parabel symboliseren de priester en de Leviet (destijds de religieuze elite van Israël) de godsdienst en het recht.

(77) De Samaritaan verbond de wonden van de onfortuinlijke reiziger met olie en wijn (middelen van eerste hulp in die geschiedsperiode), plaatste hem op zijn eigen rijdier en begeleidde hem naar een herberg. Aldaar betaalde hij de herbergier twee denari (een tweedagen vergoeding) om passende verzorging te verlenen. Ten slotte verzocht hij de herbergier om alle verdere zorgen toe te dienen, en maakte daarbij de belofte dat hij de uitgaven hiervoor zou vergoeden bij zijn terugkeer.

(78) Zie bijv. § 314 A van de Restatement on Torts 2nd (VSA) waarbij vier categorieën van contractrelaties worden weergegeven („*duty to aid or protect*”): de zorgplicht van de vervoerder voor de passagier, de zorgplicht van de „*inn-keeper*”, de zorgplicht van de landeigenaar, de zorgplicht van „*one who is required by law to take or who voluntarily takes the custody of another under circumstances as to deprive the other of his normal opportunities for protection*” (bijv. burgerrechtelijke aansprakelijkheid van onderwijsinstellingen, kindercrèches, enz.). Betreffende de plicht van de gastheer om zijn gasten — zo nodig — ter hulp te komen: zie SEAVY, W.A., „I am not my guests keeper”, *Van der Bilt Law Review*, 1960, vol. 13, p. 699 *et seq.* Voor een bespreking van diverse zorgplichten: zie tevens bij SCHOORDIJK, H.C.F., *De verbintenis tot en de verplichting tot altruïsme*, Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij, 1987, nrs. 17-26, pp. 53-62.

(79) Zo bestaat er momenteel in de Verenigde Staten aanzienlijke aandacht voor het ontwerp van de zgn. „*Good Samaritan Act*” inzake het transmilleenniumprobleem. Zoals bekend wordt verwacht dat computergestuurde systemen omstreeks en in de loop van het jaar 2000 desgevallend problemen kunnen ondervinden met de correcte herkenning van verscheidene data („*date recognition problems*” — „*Y2K*” — „*Millenniumbug*”). Aldus werd medio 1998 een federaal wetsontwerp ingediend betreffende de bekendmaking en de uitwisseling van informatie omtrent computerverwerkingsproblemen en ermee verbandhoudende aangelegenheden m.b.t. de overgang naar het jaar 2000: zie [HTTP://WWW.Y2K.GOV/NEW/PROPBILL.HTM](http://www.y2k.gov/new/propbill.htm) („*Year 2000 Information Disclosure Act*”) en [HTTP://WWW.HOUSE.GOV/DREIER/HR4455.HTM](http://www.house.gov/dreier/hr4455.htm) („*Year 2000 Readiness Disclosure Act*”); zie tevens [HTTP://ITAA.ORG/Y2KLAW.HTM](http://itaa.org/y2klaw.htm) („*Year 2000 State & Federal Legislative Proposals and Lawsuits*”). Vgl. voor België met [HTTP://Y2000.FGOV.BE/PA/NLA_FRAME.HTM](http://y2000.fgov.be/pa/nla_frame.htm) (erecode opgesteld door het MILLENNIUM FORUM 2000); [HTTP://Y2000.FGOV.BE/PA/NLE02.HTM](http://y2000.fgov.be/pa/nle02.htm) (business indicatoren MILLENNIUM FORUM 2000) en [HTTP://Y2000.FGOV.BE/PA/NLE03.HTM](http://y2000.fgov.be/pa/nle03.htm) (technische indicatoren MILLENNIUM FORUM 2000).

31. Met de juridische techniek van de Samaritaanse wetten, bemerken we een interessant onderscheid met de continentale benadering. Weliswaar wordt zowel in het Common Law rechtsstelsel, als in het continentaal rechtstelsel (*Civil Law*) voldoende ruimte gelaten voor juridische bejegening van reddings- en toewijdingshandelingen. Evenwel is de benadering, de juridische techniek, hiertoe verschillend. In het continentaal rechtsstelsel wordt veelal gewerkt a.d.h.v. negatieve incentives (moreel laakbaar gedrag wordt ontraden door de dreiging van beteugeling), of a.d.h.v. een neutrale benadering (vermijden van de verhinderende van maatschappelijk moreel behartigenswaardig gedrag). In het Common Law rechtsstelsel wordt daarentegen vooral gewerkt a.d.h.v. positieve incentives (moreel behartigenswaardig gedrag wordt aangemoedigd via de immuniteitsregeling van de Samaritaanse wetten)(80).

32. Via de bespreking van de altruïsme-problematiek binnen het Common Law rechtsstelsel, werd de bespreking van de laatste van de drie altruïsme-benaderingen reeds aangevat. Bij die benadering via positieve incentives, wordt nagegaan of het recht op pro-actieve wijze moreel behartigenswaardig gedrag aanmoedigt. Welnu, naast de Samaritaanse wetten kunnen ook binnen ons recht verschillende verschijningsvormen van de altruïsme-benadering via positieve incentives worden waargenomen.

33. Hierbij kan in essentie worden gewezen op de regeling inzake *mecenaatactiviteiten*, alsook, weliswaar in mindere mate, de *sponsoringactiviteiten*. Particulieren en ondernemingen kunnen via mece-naat en sponsoring financiële middelen en eventueel goederen *in natura* ter beschikking stellen van de culturele sector. Mecenaat betreft in beginsel een altruïstische aangelegenheid, veelal vereenzelvigd met generositeit(81). Cultuursponsoring betreft daarentegen

---

(80) Zo wordt in de meeste Common Law landen de beteugeling van schuldig hulpverzuim als te verregaand beschouwd (zie THOMAS, C.W. en BISHOP, D.M., *Criminal law — Understanding the basic principles*, Londen, Sage Publications, 160 p.; VAN DEN WYNGAERT, C., *o.c.*, p. 168). Weliswaar dient één en ander toch te worden genuanceerd, aangezien in sommige VSA-Staten tevens strafrechtelijke regelgeving werd uitgevaardigd (dus negatieve incentives vergelijkbaar met de artikelen 422bis en 422ter van ons Strafwetboek).

(81) JANSSENS, T., „Culturele instellingen en mece-naat fiscaal bekeken”, *ZW*, 1991, pp. 1-6; SIMONART, V., „L’entreprise et le mécénat”, *T.B.H.*, 1992, pp. 576-614; DAMME, H., „Mecenaat en sponsoring”, *T.F.R.*, 1993, pp. 236-246; SIMONART, V., „L’entreprise et le mécénat”, in X., *Questions d’actualité de droit économique*, Brussel, Bruylant, 1994, pp. 151-207; DE WOLF, M. en ’T KINT, P., „Libéralités, mécénat et droit des sociétés”, *Non-Marchand*, 1997, pp. 95-99.

een verrichting ten bezwarende titel(82). Er dient dan ook te worden nagegaan in welke mate de eigenbelang-oogmerken (zoals bijv. fiscale voordelen) van belang zijn geweest in hoofde van de mecenas of sponsor voor het verrichten van dergelijke activiteiten. Via fiscale gunstregimes kan de overheid de mecenaat- en sponsoringactiviteiten actief aanmoedigen (positieve incentives).

Bij *subsidiëring* zal het altruïsme-gehalte naar ons oordeel weliswaar nog lager zijn in vergelijking met datgene bij mecenaat- en sponsoringactiviteiten. Dit omwille van het feit dat bij subsidiëring enerzijds de beoogde oogmerken veeleer door de overheid worden nagestreefd, en anderzijds de motivering van het publiek vaak determinerend eigenbelang zal zijn (uitgerekend datgene waarop de overheid met de maatregel inspeelt).

34. Betreffende positieve incentives kan naast mecenaat- en sponsoringactiviteiten tevens melding worden gemaakt van de problematiek van het *vindersloon* naar Nederlands recht. Bij regelingen inzake vindersloon is er in beginsel weliswaar een neutrale altruïsme-benadering. Evenwel kan deze desgevallend, m.b. door toedoen van rechtspraak, tot een *ogenschijnlijke* positieve incentive evolueren.

Zo oordeelde de Hoge Raad in 1996 voor het eerst omtrent een controverse die reeds geruime tijd was gevoerd binnen de Nederlandse rechtspraak en rechtsleer betreffende de problematiek inzake vindersloon. De hamvraag betrof te weten of die regeling, zoals bepaald in artikel 5:10, tweede lid, van het Nederlands Burgerlijk Wetboek, tevens toepasselijk was op de vondsten door zgn. „*carhunters*” of „*snorders*” (83). „*Carhunters*” of „*snorders*” zijn ondernemingen die zich specifiek toeleggen op het opsporen van verdwenen voertuigen (gestolen, verloren-geparkeerd of weggetakeld naar een onbekende bestemming).

---

(82) VAN DE VIJVER, P., „Sponsoring”, in DIRIX, E., VAN GELDER, A. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten — Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, s.d., 33 p.; TILLEMANS, B., „De sponsoringovereenkomst”, *Jur. Falc.*, 1986-87, pp. 194-218; BALLON, G., „Een sponsoringovereenkomst sluiten”, *ZW*, 1987, pp. 4-7; JANSSENS, T., „Sponsoring van culturele instellingen fiscaal bekeken”, *ZW*, 1989, pp. 89-91; DAMME, H., *l.c.*, pp. 236-246; VAN OEVELEN, A., „Privaatrechtelijke analyse van sponsoringcontracten”, in WERK GROEP SPORTRECHT IN BEWEGING, *Handboek voor sportrecht*, Brugge, Die Keure, 1995, pp. 61-110; AERS, F., „Sponsoring”, in DE GRAEF, R. (ed.), *Vrijgevigheid*, Diegem, Ced Samsom, 1996, pp. 141-167; EYLENBOSCH, J., „Enkele juridische en fiscale aspecten van de sponsoringovereenkomst”, in DE GRAEF, R. (ed.), *Vrijgevigheid*, Diegem, Ced Samsom, 1996, pp. 169-192.

(83) Hoge Raad, 25 oktober 1996, *N.T.B.R.*, 1997, pp. 23-27, met noot SÜTÖ, V. (een vindersloon van tien procent van de dagwaarde van het gevonden voertuig werd passend geacht).

Zo was in de Nederlandse rechtsleer in het recente verleden — terecht — gewaarschuwd voor de mogelijke ongewenste gevolgen van het toekennen van een vindersloon of een waarnemingsloon aan vindersondernemingen(84). Immers, het toekennen van dergelijke vergoeding(en) zou sommige van die ondernemingen er desgevallend kunnen toe aanzetten om deel te nemen aan malafide praktijken(85). De Nederlandse Hoge Raad oordeelde evenwel in gunstige zin voor de vindersondernemingen(86). Gelet op het concreet wezen van de vindersondernemingen, alsmede het risico van misbruiken, is dit naar ons oordeel evenwel louter een *ogenschijnlijke* positieve incentive. Meer zelfs, het altruïsme kan daarbij ten eerste worden betwijfeld.

Met die illustratie beëindigen we de derde en dus laatste benadering van de juridische analyse van het altruïsme-fenomeen. Bij wijze van epiloog besluiten we deze uiteenzetting omtrent altruïsme en recht met enkele korte overschouwende slotbedenkingen.

V. Epiloog: slotbedenkingen

35. Vele tragische gebeurtenissen nopen ons tot het ontluisterend besluit dat de moderne mens in toenemende mate moreel slordig is, of daartoe minstens de indruk wekt. Steeds meer juridisch niet-afdwingbare fatsoensnormen dienen te worden geïnstitutionaliseerd via juridisch afdwingbare regelgeving. Procespartijen die *mordicus* volharden in onwaarschijnlijk onredelijke houdingen tijdens gerechtsprocedures zijn thans niet langer een zeldzame uitzondering. Ogenschijnlijk wordt bij juridische meningsverschillen de strijdpositie steeds meer verkozen boven een minnelijke geschilbeëindiging. Bij gerechtsprocedures waarbij altruïsme aan de orde is, zoals bijv. een kennelijk gegronde zaakwaarnemingsvordering, is dit des te betreurenswaardiger.

36. Er worden uiteenlopende oorzaken aangeduid voor de — al dan niet ogenschijnlijke — toenemende maatschappelijke onverschillig-

---

(84) FIKKERS, H., „Zoekt en gij zult vinden (en ervoor betaald worden?) — Over het vinden van gestolen auto's”, *N.J.B.*, 1994, pp. 252-258.

(85) Bijv. zelf een voertuig stelen of het laten stelen en het vervolgens zagezegd terugvinden, waarna om een vindersloon wordt verzocht bij de gedupeerde diefstalverzekeraar; tevens verleent de zgn. „*speurdershoedanigheid*” een soort legitimatie om op parkings te blijven rondhangen en er één en ander „*gade te slaan*”.

(86) Inzake het statuut van „*schatten*” naar Belgisch recht: zie artikel 716 B.W. Betreffende zeevondsten en verloren zaken waarvan de eigenaar zich niet aanmeldt: zie artikel 717 B.W.

heid en de religieus-spirituele rusteloosheid. Sommigen wijzen op het „*fin-de-siècle*” of „*fin-de-millennium*”. Anderen wijten de maatschappelijke *nonchalance* aan de toenemende complexiteit van het maatschappelijk gebeuren. In welke mate is het toeslibben verst(r)ikkend-beklemmend: conviviaal „*samen-leven*” verwordt/taant tot een eerder steriel „*co-existeren*”? Tevens zijn er degenen die wijzen op een vermeend verontrustende devaluatie van opvoedingswaarden. Menselijkheid is immers nooit een verworvenheid, het is een permanente opgave(87). Nog anderen bekritisieren de oneigenlijke (verabsoluterende) wijze waarmee soms met maatschappelijke rechten en vrijheden wordt omgegaan. Het resulteert volgens hen in moreel laakbare vormen van ontmenselijkt zelfgenoegzaam individualisme; een maatschappelijk decadente vorm van *deshumaniora*.

37. Maar er is hoop, er is *het verweer van het geweten*. Het geweten riposteert tegen de norm- en waardendecadentie. Het schrijnend karakter van verschillende tragische gebeurtenissen temporeert het gewetensbesef. „*It triggers the mind*”. *Het geweten als de metronoom van de ziel*. De verweerscapaciteit is intrinsiek ingebed in het maatschappelijk metabolisme.

Een bezinning kan aanleiding geven tot een „*her-denken*”, tot een bijstelling van het persoonlijk gewetensdiafragma. Aldus kunnen verschillende onderlinge verhoudingen — en de uitkristallisering ervan — binnen het maatschappijgebeuren scherper worden waargenomen. Introspectie en retrospectie als louterende techniek voor een afwegende zoektocht naar het actuele gehalte van normen en waarden; een nuancerende queeste inzake norm- en waardenbesef. Deemsterende normen en waarden kunnen in het licht van het heden worden geheraccentueerd, herrijkt, en desgevallend herijkt.

38. Binnen dit kader situeert zich de nobele maatschappelijke waarde van het altruïsme. Altruïsme definieerden we als „*de subjectieve betrokkenheid op het andere dan zichzelf, zonder een determinerend eigenbelang*”. Het is geen louter academische notie die in de praktijk steeds weer wordt overvleugeld door onverschilligheid of egoïsme. Altruïsme bestaat wel degelijk. Het figureert sinds eeuwen in zoveel verschijningsvormen dat het daadwerkelijk tot de maatschappelijke *fundamentals*, de *Natur der Sache*, kan worden gerekend. Het zit als één van de meest edele franjes vervlochten in het vitale weefsel van elk moreel hoogwaardig maatschappelijk bestel.

---

(87) *Cfr.* „*nurture*” (opvoeding) versus „*nature*” (natuurlijke gegevenheid).

39. Op welke wijze treedt het recht tegemoet? We stellen vast dat de verhouding tussen het altruïsme-fenomeen en het recht eerder gespannen is. Het uitgesproken gevoelsgeladen karakter van het altruïsme-fenomeen enerzijds, en het rationeel-rigide karakter van het recht anderzijds, resulteren in een niet-evident overbrugbare kloof. Het fenomeen kan moeilijk worden gevat door het recht. Binnen de juridische biotoop illustreert het altruïsme-fenomeen dan ook vaak op pijnlijke wijze het onderscheid tussen het „*law in the books*” en het „*law in practice*”/„*law in action*”. Met recht kunnen in zekere mate weliswaar verschillende materiële handelingen van rechtssubjecten worden bijgestuurd in een bepaalde richting. Evenwel is het recht naar ons oordeel vrijwel niet bij machte om het hart te sturen. Een daadwerkelijke mentaliteitswijziging op gang brengen via gelegifereerd of gesproken recht is allesbehalve een sinecure(88). Een mentaliteitswijziging, zoals bijvoorbeeld de genese van een verantwoordelijkheidsbesef, vergt eerder een intentie *proprio motu* van het rechtssubject(89).

40. Vaak blijkt dat inzake altruïsme-gevallen de benadering van de feiten met de bestaande juridische begripscategorieën, als problematisch wordt ervaren. Zo wordt bijv. bij de discussie omtrent de reddingshandelingen te weinig rekening gehouden met de feitelijke realiteit dat een aanzienlijk gedeelte van de niet-professionele hulpverleners op het ogenblik van de hulpverleningssituatie niet terdege beseft welke de precieze juridische draagwijdte is van hun edelmoe-dige demarches of van hun stilzitten. De juridische inschatting *a priori* via regelgeving is vaak een van de praktische werkelijkheid vervreemde fictie. De juridische beoordeling *a posteriori* via rechtsinstanties wekt op zijn beurt dan ook veelal een eerder artificiële indruk: het is vaak alsof een trein halthoudt bij een *spoorloos station*(90).

---

(88) Vgl. met CRUET: „*Nous voyons tous les jours la société refaire la loi; on n'a jamais vu la loi refaire la société*” (CRUET aangehaald bij DE HARVEN, P., *Mouvements généraux du droit civil belge contemporain — Etude critique*, Brussel/Parijs, Bruylant/LGDJ, 1928, p. 5). Vgl. tevens met de algemene uitdrukking: „Om te zien benodigt men visie, veeleer dan ogen”.

(89) Frappant en hoopgevend is de overwegende spontaneïteit en hartelijkheid waarmee totnogtoe op het Internet wordt gecommuniceerd en samengewerkt. De zgn. „*Internet-Gemeenschap*” doet ernstige inspanningen om juridisch niet-afdwingbare erecoodes (zgn. „*Netiquette*”) naar bestvermogen te respecteren, ten einde — paradoxaal genoeg — overheidsregulering van het Internet te voorkomen. Autoregulering als bescherming tegen overheidsregulering.

(90) Vgl. met RIPERT: „*Ce n'est pas être vraiment réaliste que de ne pas vouloir tenir compte des forces morales qui existent dans la société*” (RIPERT aangehaald bij DE HARVEN, P., *o.c.*, p. 231).

Eén en ander vergt creatieve bijsturing ten einde de altruïst en altruïsme te beschermen en gerechtigheid op die wijze alsnog te waarborgen. Gunstig, lovenswaardig en hoopvol is in dat opzicht in ieder geval de vaststelling dat binnen de rechtspraak en de rechtsleer de oproep uit de 19de eeuw van TARRIBLE, tot een inschikkelijke houding tegenover altruïstisch handelen, klaarblijkelijk veelal navolging vond in de loop van de tijd: „*Les sentiments d'affection ou d'humanité méritent aussi quelque indulgence*”(91). Immers, zoals SHAKESPEARE opmerkte in zijn „*The taming of the shrew*”: „*It is the mind that makes the body rich*”(92).

Altruïsme is een ruitelijke maatschappelijke waarde die blijvend moet worden gekoesterd. De allerlaatste woorden zijn dan ook voorbehouden aan Jean DE LA BRUYÈRE wanneer deze in de 17de eeuw terecht opmerkte: „*Het motief alleen maakt de waarde uit van de daden der mensen, en de belangenloosheid geeft ze hun edelste glans*”.

---

(91) PAULUS, C., *o.c.*, nr. 68, p. 46; MESTRE, J., *et al.*, „Jurisprudence française en matière de droit civil”, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1985, nr. 3, pp. 575-576.

(92) SHAKESPEARE, W., *The taming of the shrew*, 4;3.